

บทที่ 4

แหล่งวัฒนธรรมเมืองโขธยา

ในบทนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งวัฒนธรรมเมืองโขธยาอันเป็นพื้นที่ที่ศึกษา โดยแบ่งเนื้อหาสาระดังนี้

1. บริบทเมืองโขธยา
2. ประวัติศาสตร์เมืองโขธยา
3. แหล่งวัฒนธรรมเมืองโขธยาเหนือ
 - 3.1 วัฒนธรรมรูปธรรมเมืองโขธยาเหนือ
 - 3.2 วัฒนธรรมนามธรรมเมืองโขธยาเหนือ
4. วิวัฒนาการการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมเมืองโขธยา

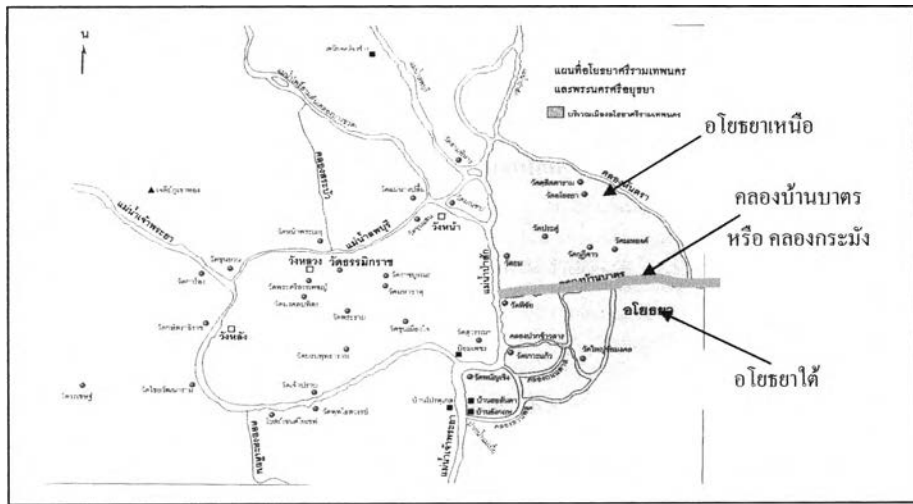
1. บริบทเมืองโขธยา

1.1 แหล่งที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพ

เมืองโขธยา เป็นชื่อเรียกดินแดนแห่งอารยธรรมศิลปวัฒนธรรมประเพณีและความเจริญรุ่งเรืองแห่งอาณาจักรบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ปัจจุบันเรียกว่าบริเวณนอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาด้านทิศตะวันออก พระยาโบราณราชธานินทร์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอยุธยาได้รับโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำเนินการขุดแต่งพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยาเพื่อประกอบพิธีรัชชมงคลใน พ.ศ. 2450 จากผลการขุดแต่งและสอบสวนครั้งนั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ กล่าวถึงที่ตั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งหมายถึงโขธยาเดิมว่าคงจะอยู่บริเวณที่เป็นวัดสมณโกฏฐาราม วัดกุฎีดาว และวัดโขธยา และน่าจะหันหน้าไปทางตะวันออกคือทางคลองหันตราในปัจจุบัน (มานิต วัลลิโกดม, 2513; สำนักงานเทศบาลเมืองโขธยาและสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549) นอกจากนี้เมืองโขธยายังประกอบด้วยโขธยาเหนือและโขธยาใต้ โดยมีคลองบ้านบาตรหรือคลองกระมังคั่นกลาง

...ถูกลำคู่อื่นๆ หรือ แม่น้ำป่าสักกรุ่นที่สามแบ่งออกเป็น 2 ซีกๆ ซีกตะวันออกเป็นฐานที่ตั้งเมืองศรีอโยธยา ซีกตะวันตกเป็นฐานที่ตั้งเมืองศรีอยุธยา คู่อื่นๆจะถูกรุดขึ้นแต่ครั้งใดไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีกล่าวแต่ว่าถูกขุดขยายให้กว้างใหญ่ออกไปเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชราว พ.ศ.2123 เท่านั้น เชื่อว่าเป็นคูเมืองที่มีมานานแล้วก่อนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สร้างพระนครศรีอยุธยา หลักฐานที่ทำให้เชื่อเช่นนั้น ก็เพราะมีคลองบ้านบาตรหรือคลองกระมังก็เรียก ขุดจากคู่อื่นๆที่เหนือวัดพิชัยผ่ากลางแผ่นดินเมืองอโยธยาตรงไปทางทิศตะวันออกไปเชื่อมกับลำน้ำป่าสักเก่า (แควป่าสักกรุ่นที่หนึ่ง) ...

(มานิต วัลลิโภดม, 2513)

ภาพที่ 10 เมืองอโยธยาที่ถูกล้อมด้วยแม่น้ำลำคลอง

ที่มา: ปรับจากแผนที่อโยธยาศรีรามเทพนครและพระนครศรีอยุธยา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544)

จากภาพที่ 10 และคำอธิบายข้างต้นแสดงให้เห็นว่าคลองบ้านบาตรหรือคลองกระมัง ซึ่งเป็นคลองที่ผ่านกลางใจเมืองอโยธยาเป็นคลองแบ่งเขตเมืองอโยธยา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ อโยธยาเหนือและอโยธยาใต้ การวิจัยครั้งนี้เลือกบริเวณที่เรียกว่าเมืองอโยธยาเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณที่พบโบราณสถานที่สำคัญเป็นจำนวนมาก ได้แก่ บริเวณที่เป็นวัดสมณโกฏฐาราม วัดนางคำ วัดประคู้ทรงธรรม วัดกุฎีดาว วัดช้าง วัดมเหยงคณ์ วัดอโยธยา วัดดุสิตาราม และเจดีย์วัดสามปลื้ม ซึ่งอยู่ภายใต้เขตปกครองของเทศบาลเมืองอโยธยาและเกี่ยวพันกับพื้นที่ชุมชน 3 ชุมชน คือ ชุมชนวัดสมณโกฏฐาราม ชุมชนวัดอโยธยา และชุมชนวัดประคู้ทรงธรรม

ลักษณะภูมิประเทศของแหล่งที่ตั้งในปัจจุบัน พื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ตั้งอยู่นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยมีสะพานสมเด็จพระนเรศวรและสะพานปรีดีธำรงทอดข้ามแม่น้ำป่าสัก เป็นจุดเชื่อมที่จะข้ามฝั่งจากเกาะเมืองซึ่งเป็นเขตเทศบาลนครพระนครศรีอยุธยาเข้าสู่เทศบาลเมืองอโยธยา มีทางรถไฟจากกรุงเทพฯมุ่งสู่สายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแนวแบ่งเขตพื้นที่ของเทศบาลทั้งสอง

ลักษณะของสภาพภูมิอากาศของเมืองอโยธยาอยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุม 2 ชนิด คือ มรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (เริ่มตั้งแต่ประมาณกลางเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์) มรสุมนี้มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกเหนือแถบประเทศมองโกเลียและจีนพัดพาเอามวลอากาศเย็นและแห้งจากแหล่งกำเนิดเข้ามาปกคลุมประเทศไทย ทำให้บริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประสบกับภาวะอากาศหนาวเย็นและแห้งแล้งทั่วไป ส่วนมรสุมอีกชนิดหนึ่งคือ มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม) มรสุมนี้มีแหล่งกำเนิดจากบริเวณความกดอากาศสูงในซีกโลกใต้ บริเวณมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งพัดออกจากศูนย์กลางเป็นลมตะวันออกเฉียงใต้และเปลี่ยนเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้ เมื่อพัดข้ามเส้นศูนย์สูตรพัดพาเอามวลอากาศชื้นจากมหาสมุทรอินเดียมาสู่ประเทศไทย ทำให้บริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีเมฆมากและฝนตกชุกโดยทั่วไป สอดคล้องกับการที่บริเวณนี้เคยเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ประกอบกับลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทางผ่านของแม่น้ำและเป็นที่ยอมรับน้ำจากแหล่งต่างๆ ทำให้มีการขุดคลองต่างๆ เพื่อประโยชน์ทางการเกษตรและเป็นทางระบายน้ำรวมทั้งเพื่อการคมนาคมขนส่งในอดีตมากมาย เช่น คลองปากข้าวสาร คลองคูสิต คลองหันตรา คลองกระมัง(คลองบ้านบาตร) คลองกุฎีดาว คลองโพ คลองไผ่ลิง คลองมเหยงค์ เป็นต้น คลองต่างๆ ดังกล่าวจะไหลลงสู่แม่น้ำป่าสัก หรือบางคนเรียกว่าคู่อื่นๆ ใดๆก็ตาม ปัจจุบันคลองต่างๆ ถูกถมทับไปด้วยถนนและการสร้างอาคารต่างๆ

สาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนคลองเป็นถนนเนื่องมาจากช่วงรัฐบาลของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีโครงการเงินผัน เป็นการพัฒนาแก้ปัญหาเศรษฐกิจโดยการจ้างแรงงานคนในชุมชนสร้างถนน ในช่วงเวลานั้นคลองหลายสายมีการถมเป็นถนนเพื่อสร้างความเจริญและสร้างงาน สำหรับเมืองอโยธยาในช่วงนี้ได้มีการตัดถนนเส้นหนึ่งเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเข้าสู่ชุมชน และได้มีการถมคลองต่างๆ ในการตัดถนนเส้นนี้ด้วย ปัจจุบันถนนเส้นนี้สามารถใช้เป็นเส้นทางลัดระหว่างถนนสายเอเชีย (นอกเมือง) กับถนนโรจนะ (เข้าเมือง) นับจากมีถนนเข้ามาในชุมชนพื้นที่ที่เคยเป็นนาข้าวก็เริ่มเปลี่ยนแปลง มีการอพยพของผู้คนนอกพื้นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณวัดมากขึ้น

...สมัยก่อนเป็นที่นามองไปสุดลูกหาลูกตา บ้านก็ไม่ค่อยมี พอมีถนนตัดเข้ามา คนก็อพยพเข้ามาตามถนนเพราะเดินทางง่ายขึ้น... จำได้ว่าถนนเข้ามาสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช นั่นแหละ งบประมาณ...

(อวยพร สัมมาพะระ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2553)

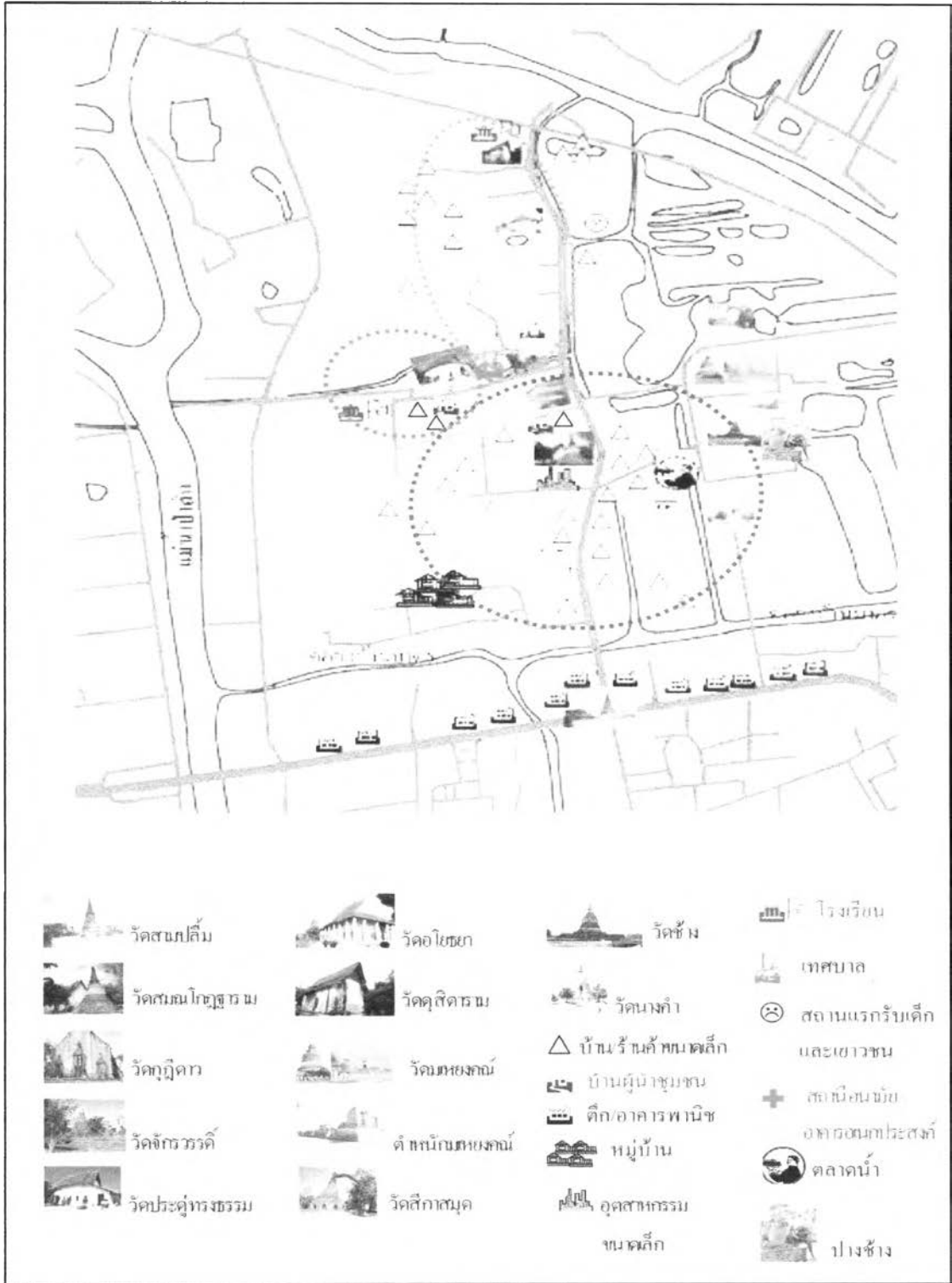
...สมัยก่อนน้ำท่วมมาก โดยเฉพาะแถวๆ วัด เป็นป่าช้าเลย เวลากลับจากโรงเรียน [โรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรม – ผู้วิจัย] พอผ่านแถวนี้รีบวิ่งกันเลยเดี๋ยวนี้ไม่น่ากลัวแล้ว...

(สังเวียน มีสมทบ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2553)

... ถนนด้านหน้าวัด (วัดคูสิดาราม) เมื่อก่อนเป็นคลอง ปัจจุบันนี้ถนนถมทับคลองไปครึ่งหนึ่งของคลองเก่า เรียกคลองสุชาดา วัดนี้มีพื้นที่ติดคลองสุชาดา พอเลยไปหน้าวัดมเหยงค์เป็นคลองมเหยงค์ หน้าวัดกุฎีดาวเป็นคลองกุฎีดาว และไปออกคลองกระมังหรือคลองบ้านบาตร... เดี่ยวนี้ตันหมด ปลาเคยมาจากแม่น้ำเข้ามาวางไข่ได้ เดี่ยวนี้ก็ไม่มี ปลาเลยไม่ชุม... เมื่อก่อนใช้คลองเป็นเส้นแบ่งเขตการปกครอง เช่น ตำบลหันตรา กับตำบลข้าวเม่าก็มีคลอง แต่เป็นถนนเอเชียไปแล้ว สมัยนายกคึกฤทธิ์ เปลี่ยนคลองเป็นถนน ตั้งแต่เปลี่ยนคลองเป็นถนนทำให้น้ำท่วมมากและเร็วขึ้นสูงขึ้น เป็บเดียวถึงเอวเลย เพราะน้ำไม่รู้จะไปออกทางไหน ดิดทั้งหน่วยงานราชการ บ้านจัดสรร โบราณสถาน น้ำถูกบังคับไม่ให้ไปตามธรรมชาติ...

(พระสุบิน สุป็น โน, สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2553)

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชน มีทั้งบ้านที่อยู่อาศัย ร้านค้า บ้านเช่า บ้านจัดสรรและอาคารพาณิชย์ กรรมสิทธิ์พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นของวัด กรมศาสนา กรมศิลปากร (บริเวณวัดร้าง) ตามลำดับ มีเอกชนเป็นเจ้าของพื้นที่มีเพียงไม่กี่ราย ประชาชนส่วนใหญ่จึงเช่าพื้นที่ของวัดใหญ่ๆ บริเวณนั้นปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและสถานประกอบการ โดยมีสัญญาเช่าต่ออายุทุก 3 ปี ในปัจจุบันจึงเห็นบ้านเรือนและอาคารต่างๆ รวมทั้งสถานที่ราชการ เช่น เทศบาลอโยธยา จะมีบริเวณที่อยู่ประชิดติดกับแหล่งโบราณสถานหรืออยู่ร่วมกับแหล่งโบราณสถาน ดังนั้นชื่อของชุมชนเมื่ออโยธยาบริเวณนี้จึงเป็นชื่อของวัดสำคัญในพื้นที่นั้น คือ ชุมชนสมณโกฏฐาราม ชุมชนอโยธยา และชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 พื้นที่ที่ศึกษาบริเวณเมืองอโยธยา

1.2 การเมืองการปกครอง

จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2554-2556 ของเทศบาลเมืองอโยธยา (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553) รายงานลักษณะการปกครองของเมืองอโยธยาว่า

...ปัจจุบันเมืองอโยธยามีระบบการปกครองแบบกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลเมือง โดยเทศบาลเมืองอโยธยาได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะจากเทศบาลตำบลอโยธยาเป็นเทศบาลเมืองอโยธยา ตั้งแต่วันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2547 ตามเงื่อนไขหลักเกณฑ์แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติเทศบาล (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2546 มาตรา 10 “เทศบาลเมือง ได้แก่ ท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัด หรือท้องถิ่นชุมนุมชนที่มีราษฎรตั้งแต่หนึ่งหมื่นคนขึ้นไป ทั้งมีรายได้พอควรแก่การที่จะปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามพระราชบัญญัตินี้... ประกาศกระทรวงมหาดไทยยกฐานะเป็นเทศบาลเมือง...

เทศบาลเมืองอโยธยา มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 8.4 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลไผ่ลิง ตำบลหันตรา (เฉพาะหมู่ 5) และตำบลคลองสวนพลู (บางส่วน) รวม 10 หมู่บ้าน โดยบริเวณเมืองอโยธยาเหนือซึ่งเป็นพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้มีพื้นที่อยู่ตามเขตการปกครองคือ หมู่ 4 และหมู่ 7 ตำบลไผ่ลิง และหมู่ 5 ตำบลหันตรา ชุมชนที่ทำการเก็บข้อมูล ได้แก่ ชุมชนสมณโกฏฐาราม ชุมชนวัดประดู่ทรงธรรมและชุมชนอโยธยา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีโบราณสถานตั้งเรียงรายกันอย่างหนาแน่น ปัจจุบันเทศบาลเมืองอโยธยาดังอยู่ที่อาคารศูนย์อนุรักษ์พัฒนาศิลปหัตถกรรมโบราณประวัติศาสตร์อโยธยา เลขที่ 222 ถนนสายวัดประดู่ หมู่ที่ 4 ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553)

ผลจากการปกครองในรูปแบบเทศบาลทำให้การปกครองที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนในระดับหมู่บ้านหายไป การประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชาวบ้านทำได้ยากขึ้น ดังนั้นจึงมีการปรับตัวทางการปกครองเกิดขึ้น คือมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนและมีการเลือกตั้งประธานคณะกรรมการชุมชนเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการทำหน้าที่ประสานงานและเรียกร้องความต้องการพัฒนาต่างๆ แทนคนในชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ที่ดำเนินงานพัฒนาและบริหารจัดการชุมชน ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ชมรมผู้สูงอายุ และสภาวัฒนธรรมตำบล กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มองค์กรชุมชนเหล่านี้ยังทำหน้าที่คานอำนาจการปกครองของฝ่ายรัฐได้อีกทางหนึ่ง เนื่องจากเป็น

กลุ่มที่คอยตรวจสอบความถูกต้องไปพร้อมกับการปฏิบัติงานร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ที่กำหนดหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และหลักการปกครองแบบธรรมาภิบาลที่เน้นความโปร่งใสและตรวจสอบได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาประการหนึ่งของการปกครองของเมืองอโยธยา คือ การขาดการสื่อสารอย่างทั่วถึงในการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ ระหว่างเทศบาลและชุมชน (อาทิตย์ แสงเพลิง, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2553)

1.3 ลักษณะทางสังคม

1.3.1 ประชากร จำนวนประชากรในเขตเทศบาลเมืองอโยธยาวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554 มีความหนาแน่นเฉลี่ย 2,308 คนต่อตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือน 7,681 ครัวเรือน ประกอบด้วย 21 ชุมชน (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553) ลักษณะของประชากรพบว่าจำนวนผู้สูงอายุของชุมชนมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะเดียวกันการรวมตัวของผู้สูงอายุในชุมชนตำบลไผ่ลิงก็มีความเข้มแข็งมากขึ้น และมีบทบาทในการร่วมพัฒนาชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย นอกจากนี้ผู้สูงอายุที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุก็มีการทำกิจกรรมอื่นเพื่อการพัฒนาชุมชนเช่นกัน โดยเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553)

1.3.2 การศึกษา สถานศึกษาภายในพื้นที่มีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรมมีนักเรียนประมาณ 500 คน โรงเรียนนี้มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของเทศบาลเมืองอโยธยารวมอยู่ด้วย อีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนวัดคูลีธรรมมีนักเรียนประมาณ 70 คน (นำทิพย์ พงษ์พิพัฒน์, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2553) สำหรับสถานศึกษาภายนอกพื้นที่ซึ่งสามารถเดินทางไปได้สะดวกและใช้เวลาไม่นาน ได้แก่ โรงเรียนสาธิตประถม มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา และสาธิตมัธยมมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ โรงเรียนจิราศาสตร์วิทยา ผู้ปกครองที่มีฐานะดีมักจะนำบุตรหลานออกมาเรียนนอกพื้นที่ในโรงเรียนเหล่านี้ ในขณะที่เด็กที่เรียนในพื้นที่จะเป็นผู้ที่มีฐานะยากจน และพบว่าหลายคนที่มีปัญหาครอบครัว (อาทิตย์ แสงเพลิง, สัมภาษณ์, 13 มีนาคม 2553) นอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาระดับอาชีวศึกษาซึ่งเป็นของเอกชน 1 แห่ง คือ โรงเรียนเทคนิคพาณิชย์การอยุธยา และมีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

1.3.3 สาธารณสุข ในบริเวณชุมชนมีสถานอนามัย 1 แห่ง ที่ให้บริการด้านสุขภาพพื้นฐาน ด้านหน้าสถานอนามัยมีการสร้างอาคารอเนกประสงค์สำหรับเป็นที่ประชุมอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ชมรมผู้สูงอายุ และการจัดกิจกรรมอื่นๆ ในชุมชน นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงกับชุมชน (เดินทางประมาณ 10 นาที) มีโรงพยาบาลเอกชน 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลราชธานี ถ้าต้องการรักษาโรงพยาบาลของรัฐต้องเดินทางข้ามแม่น้ำเข้าเขตเกาะเมือง (เดินทางประมาณ 15-20 นาที) มีโรงพยาบาลของรัฐ 1 แห่ง คือ โรงพยาบาลพระนครศรีอยุธยา ปัญหาด้านสุขภาพนอกจากความเจ็บป่วยด้วยโรคทั่วไปและการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุแล้ว ปัญหาที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือ ปัญหาการติดยาเสพติด ทางอนามัยจึงจัดให้มีคลินิกให้คำปรึกษาผู้ติดยาเสพติดสำหรับให้บริการแก่ผู้ที่มีปัญหาและต้องการความช่วยเหลือ

1.3.4 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ. 2554-2556 ของเทศบาลเมืองอโยธยา (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553) รายงานว่า

...ปัจจุบันเมืองอโยธยามีปัญหาเรื่องการกำจัดขยะมูลฝอยเป็นอันดับหนึ่ง การบริหารจัดการกระทำโดยเทศบาลเมืองอโยธยา ปัญหาเกิดจากจำนวนประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น ทั้งจากจำนวนประชากรจริงตามทะเบียนราษฎร และจำนวนประชากรแฝงซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงได้เข้ามาจับจ่ายใช้สอยและพักอาศัยภายในเขตเทศบาลมากขึ้นทำให้ขยะมูลฝอยต่างๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้น รถขยะของเทศบาลต้องจัดเก็บขยะคันละ 2 เที่ยวต่อวัน สามารถจัดเก็บขยะได้ 21 คันต่อวัน โดยมีรถเก็บขยะมูลฝอยจำนวน 7 คัน เป็นรถบรรทุกขยะชนิดเปิดข้างท้ายขนาดความจุเฉลี่ย 10 ลูกบาศก์เมตร จำนวน 4 คัน รถเก็บขยะความจุ 3 ลูกบาศก์เมตร จำนวน 2 คัน รถเก็บขยะความจุ 10 ลูกบาศก์เมตร จำนวน 1 คัน เทศบาลเมืองอโยธยา ยังไม่มีบ่อทิ้งขยะเป็นของตนเอง ขยะมูลฝอยทั้งหมดต้องนำไปทิ้งที่ทิ้งขยะของบริษัทนครหลวงรีไซเคิล ตั้งอยู่ที่ตำบลบ่อโพรง อำเภอนครหลวง กำจัดขยะโดยวิธีฝังกลบ ซึ่งเสียค่าธรรมเนียมเดือนละ 50,000 บาท...

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญลำดับต่อมาได้แก่ ปัญหาด้านการจราจร บริเวณเมืองอโยธยาแถบนี้มีถนนสายเดียวที่เข้าสู่ชุมชนได้ แต่เนื่องจากปากทางเข้าออกถนนตรงกับวงเวียนเจดีย์วัดสามปลื้มพอดี ทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดเป็นอย่างมากเวลาที่มีการจัดงานหรือกิจกรรมใหญ่ๆ และวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งเป็นวันที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวที่ตลาดอโยธยามากกว่า

วันอื่นๆ ในอดีตเคยมีปัญหานอนประชาชนรวมตัวกันประท้วงเพื่อให้มีการติดตั้งสัญญาณไฟจราจร (ชิตชนก ภูเพชร, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2553)

ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาน้ำท่วมดังกล่าวไปแล้วข้างต้นเกี่ยวกับ ลักษณะภูมิประเทศของเมืองอโยธยาที่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ มีคลองพาดผ่านหลายสาย และบางส่วนถูกถมเป็นที่อยู่อาศัย และถนน ซอยต่างๆ ตัวอย่างล่าสุดคือการสร้างตลาดน้ำซ็อนทับบนคลองกระมัง เมื่อถึงหน้าน้ำจึงทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมมิดตลาดทำให้ตลาดต้องปิดทำการหลายเดือน

1.4 ลักษณะของชุมชนสมณโกฏฐาราม ชุมชนอโยธยาและชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม

ชุมชนสมณโกฏฐาราม ชุมชนอโยธยา และชุมชนวัดประดู่ทรงธรรมมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

ชุมชนสมณโกฏฐาราม

ชุมชนสมณโกฏฐาราม ตั้งอยู่ หมู่ 7 ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ทิศเหนือ ติดกับตำบลหันตราและชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม

ทิศใต้ ติดกับคลองกระมัง

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลหันตรา

ทิศตะวันตก ติดกับชุมชนสุริยมณีและชุมชนแจ้งพัฒนา (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553)

พื้นที่และประชากรของชุมชนสมณโกฏฐารามมีมากกว่าชุมชนอโยธยาและมากกว่าชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม มีประชากรตามทะเบียนราษฎร 1,081 คน ไม่รวมประชากรแฝงอีกจำนวนมากเนื่องจากเป็นบริเวณที่มีหอพักบ้านเช่ามากกว่าชุมชนอื่น อาจเป็นเพราะชุมชนอยู่ติดกับถนนสายโรจนะ-วังน้อย สะดวกต่อการเดินทางไปยังนิคมโรงงานที่ประกอบไปด้วยโรงงานมากมาย ดังนั้นอาชีพส่วนใหญ่จึงเป็นอาชีพรับจ้างในโรงงานและอาชีพรับจ้างทั่วไป ส่วนอาชีพที่คนเริ่มให้ความสนใจมากขึ้นคือค้าขาย ประธานชุมชนสมณโกฏฐารามเป็นคนในพื้นที่และเป็นหลานของอดีตนายกเทศมนตรี ดังนั้นจึงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกชุมชน นอกจากจะเป็นประธานชุมชนแล้วยังดำรงตำแหน่งประธานอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชนด้วย นับว่าเป็นผู้มีศักยภาพสูงในการประสานงานระหว่างเทศบาลและกลุ่มชาวบ้านทั้งในและนอกชุมชน ในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมจึงมีประธานและคณะกรรมการชุมชนสมณโกฏฐารามร่วมอยู่ด้วยเสมอ

ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในชุมชนแห่งนี้มีทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ วัดสมณโกฏฐาราม วัดกุฎีดาว วัดนางคำ ซึ่งจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ประเภทโบราณสถานที่ต้องอนุรักษ์ขั้นสูงสุด และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะสมัยอโยธยาและอยุธยา อย่างไรก็ตามจากการไปร่วม

เวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา พบว่า ประชาชนในบริเวณใกล้เคียงยังให้ความสำคัญกับการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างมาก

ชุมชนแห่งนี้ ส่วนใหญ่ประชาชนมีอาชีพรับจ้างในโรงงานและรับจ้างทั่วไป และการค้าขายมักเป็นอาหารพื้นบ้าน ชุมชนนี้อยู่ใกล้กับตลาดน้ำโยชยาและตลาดเคียรซ่างซึ่งทั้งสองตลาดเป็นของเอกชนที่เก็บค่าเช่าพื้นที่แพงมาก จึงมีชาวบ้านจำนวนน้อยเท่านั้นที่สามารถไปค้าขายที่ตลาดได้ บางบ้านแม้เช่าที่จากวัดแต่ยังมีบริเวณบ้านว่างอยู่ที่จะถมที่เพื่อให้นักท่องเที่ยวเช่าจอดรถ จึงกลายเป็นธุรกิจใหม่ที่กำลังคึกคักขณะนี้

ประเด็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองอโยชยานับได้ว่าเป็นบทเรียนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบทุนนิยมที่กำลังพบอยู่ในหลายแห่ง โดยเฉพาะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งผู้เป็นเจ้าของตลาดไม่ใช่คนในชุมชนแต่เป็นนายทุนต่างถิ่น ผลประโยชน์ที่มีต่อชุมชนจะถึงมือเฉพาะผู้มีฐานะปานกลางขึ้นไป

การจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ได้บริหารจัดการโดยคนในชุมชนทำให้ไม่มีการวางแผนรองรับไว้ล่วงหน้าก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อโบราณสถานตามมา เช่น นักท่องเที่ยวทิ้งขยะในบริเวณวัดสมณโกฏฐาราม วัดซ่างและวัดนางคำ ทำให้ภูมิทัศน์หมดความงดงาม มีการจอดรถในบริเวณพื้นที่คุ้มครองซึ่งเป็นอันตรายต่อสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่าอย่างมาก วัดสมณโกฏฐารามจึงต้องคิดประกาศห้ามจอดรถในบริเวณดังกล่าว ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญ ดังนั้นจังหวัดจึงมอบหมายให้เทศบาลจัดงบประมาณถมที่หลังวัดสมณโกฏฐารามสำหรับให้นักท่องเที่ยวจอดรถอย่างเป็นสัดส่วนและปลอดภัยต่อโบราณสถาน เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปัญหาการปรับใช้พื้นที่เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยไม่ดำเนินการตามแนวทางของกฎบัตรแห่งเมืองฟลอเรนซ์ว่าด้วยอุทยานประวัติศาสตร์และกฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ ซึ่งระบุว่า “การส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้น การจัดการท่องเที่ยวต้องรักษาสมดุลระหว่างผลได้ทางเศรษฐกิจกับการรักษามาตรฐานทางวัฒนธรรมและกำหนดให้มีการบริหารจัดการพื้นที่ไม่ให้มีการทำลายทรัพยากรจากการจัดกิจกรรม ต้องมีกฎเกณฑ์ที่แน่ใจได้ว่าจะสามารถรักษาคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรมไว้ได้อย่างครบถ้วน” (ICOMOSTHAI, 2009: online)

นอกจากโบราณสถาน ตลาดน้ำแล้ว ชุมชนสมณโกฏฐารามยังมีกรณีปัญหาด้านการเพาะเห็ด โดยพยายามถ่ายทอดความรู้ด้านนี้ให้แก่ชาวบ้านนำไปทดลองเพื่อประกอบอาชีพเสริมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ มีผู้มาเรียนรู้แต่ไม่สามารถนำไปทำได้จริง ดังที่สมพงษ์ คำมี (สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2553) เล่าว่า “การเพาะเห็ดต้องมีสถานที่และต้องใส่ใจมาก แต่เนื่องจากเวลาทั่วไปก็ต้องไปทำงานนอกบ้านด้วยจึงไม่มีเวลาดูแลอย่างจริงจัง ในที่สุดก็ใช้ไม่ได้ ก็เลยเลิกไป”

สำหรับพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนนั้น ชุมชนได้จัดทำแผนชุมชนเสนอโครงการของงบประมาณในการสร้าง “อาคารอเนกประสงค์อเนกนามัยตำบลไผ่ลิง” เป็นอาคารชั้นเดียวขนาดเล็ก มีพื้นที่ปูนและมุงหลังคาโค้งสำหรับใช้ในการจัดประชุมประชาคมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นการพัฒนาด้านต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนสอนนาฏศิลป์ “รำไทยกนกนาฏ” ซึ่งผลิตบุคลากรที่มีความสามารถในการแสดงไปแล้วหลายรุ่น ปัจจุบันได้รับการติดต่อจากตลาดน้ำไทรยาให้ไปแสดงสลับกับมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน

ชุมชนไทรยา

ชุมชนไทรยาดังอยู่หมู่ 5 ตำบลหันตรา

ทิศเหนือ ติดกับตำบลบ้านเกาะ

ทิศใต้ ติดกับชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลหันตรา

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านเกาะ (สำนักปลัดเทศบาลเมืองไทรยา, 2553)

ชุมชนแห่งนี้มีประชากร 855 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพรับจ้างโรงงานและรับจ้างทั่วไป เป็นกลุ่มที่มีภูมิลำเนาดั้งเดิมอยู่ที่นี้มากที่สุดเมื่อเทียบกับชุมชนอื่น อย่างไรก็ตามพบปัญหาประชากรแฝงอยู่มากเช่นกัน ซึ่งมักเป็นพวกที่มาจากภูมิภาคอื่นและมาพักอาศัยตามบ้านเช่าหรือหอพัก ทูทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนแห่งนี้ คือ โบราณสถาน 1 แห่ง ได้แก่ วัดโบสถ์ราชเคชะ และศาสนสถาน 2 แห่ง คือ วัดอโชนาและวัดคูสิดาราม นอกจากนี้มีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดคูสิดาราม เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก เปิดสอนระดับประถมศึกษา

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก เป็นแบบเครือญาติจากการอยู่อาศัยเดิมของคนรุ่นแรกๆ แล้วขยายครอบครัวปลูกบ้านในบริเวณใกล้เคียงกัน รวมทั้งคนที่อพยพจากถิ่นอื่นมาเป็นกลุ่มเครือญาติจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ส่วนรูปแบบที่ 2 เป็นความสัมพันธ์แบบหลวมๆ ซึ่งส่วนมากเป็นกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายมาอยู่ใหม่และกลุ่มประชากรแฝง รวมทั้งลักษณะการประกอบอาชีพที่ไม่ผูกพันกับพื้นที่เหมือนการทำเกษตรในอดีตคือลักษณะของงานเป็นแบบเข้าไปเย็นกลับ เช่น การรับจ้างในโรงงาน การรับจ้างทั่วไป การทำงานราชการ ทำให้การรวมตัวของคนในชุมชนอย่างพร้อมเพียงเพื่อร่วมกิจกรรมต่างๆ ทำได้ยาก กิจกรรมทางวัฒนธรรมซึ่งส่วนใหญ่จัดโดยเทศบาลจึงมักไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ เนื่องจากจัดกิจกรรมไม่ตรงกับวันหยุดราชการ

สำหรับพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มักใช้วัดอโชนาและวัดคูสิดารามเป็นสถานที่จัดประชุมประชาคมและจัดกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เนื่องจากวัดมีศาลาใหญ่ บริเวณกว้างขวาง และ

เป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยเฉพาะวัดคูสิดารามเป็นสถานที่ในการจัดงานประเพณีกวนข้าวทิพย์ ซึ่งนับว่าเป็นงานใหญ่ประจำปีของวัดที่มีผู้มาร่วมงานมากขึ้นๆ โดยแต่ละบ้านจะนำอุปกรณ์ต่างๆ มาร่วมกันกวนข้าวทิพย์ สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาแน่นแฟ้นในพุทธศาสนาและความผูกพันระหว่างบ้านกับวัดที่ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตมาจนทุกวันนี้

ชุมชนวัดประดู่ทรงธรรม

ชุมชนวัดประดู่ทรงธรรมตั้งอยู่หมู่ 4 ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา

ทิศเหนือ ติดกับชุมชนอโยธยา

ทิศใต้ ติดกับชุมชนสมณ โกฎฐารามและชุมชนแจ้งพัฒนา

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลหันตรา

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านเกาะ (สำนักปลัดเทศบาลเมืองอโยธยา, 2553)

ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเล็ก มีประชากร 145 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพรับจ้าง โรงงานและรับจ้างทั่วไป มีทุนทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปะตั้งแต่สมัยอโยธยา อโยธยาและสืบเนื่องมาจนถึงรัตนโกสินทร์ คือ โบราณสถานและศาสนสถานอันล้ำค่าหลายแห่ง เช่น วัดประดู่ทรงธรรม วัดกุฎีดาว วัดจักรวรรดิ บริเวณภายนอกชุมชนที่ไม่ไกลนักข้ามไปทางทิศตะวันออกมีโบราณสถานและศาสนสถานคู่กับวัดกุฎีดาว คือ วัดมเหยงคณ์ วัดสีกาสมุด และวัดช้าง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550; น. ณ ปากน้ำ, 2540: 11; กรมศิลปากร, 2546) วัดมเหยงคณ์นั้นปัจจุบันเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงมากแห่งหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้มีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรม สอนระดับอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

เนื่องจากชุมชนอยู่ใกล้กับเทศบาลเมืองอโยธยาและมีสมาชิกไม่มาก สามารถรวมกลุ่มกันได้โดยง่าย ดังนั้น เวลาเทศบาลจัดกิจกรรมต่างๆ สมาชิกชุมชนแห่งนี้จะเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าชุมชนอื่น สำหรับประธานชุมชนแม้จะไม่ใช้คนที่มิถุมิถุมาอยู่ที่นี่ คือ เพิ่งย้ายเข้ามาไม่นาน แต่เนื่องจากเป็นผู้ที่สนใจในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจังจึงได้รับการยอมรับจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ริเริ่มและได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี คือ การฟื้นฟูคณะกลองยาวในชุมชน และการนำภูมิปัญญาไทยมาสร้างอาชีพโดยจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน สมาชิกกลุ่มมีตั้งแต่คนวัยสี่สิบไปจนถึงหกสิบกว่าปี นอกจากนี้ยังได้เผยแพร่ความรู้ดังกล่าวแก่นักเรียนในโรงเรียนวัดประดู่ทรงธรรมอีกด้วย

สำหรับพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเรียกกันว่า “แม่หมอ” ของชุมชนวัดประดู่ทรงธรรมเป็นตัวอย่างที่ดีเกี่ยวกับการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง โดยนำวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย

มาประยุกต์เพื่อการประกอบอาชีพ เนื่องจากมีการลงทุนน้อย วัตถุประสงค์บางอย่างสามารถผลิตเองได้ เช่น ใบปลิวปลิง การรวมตัวที่เข้มแข็งพร้อมกับการส่งเสริมวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย ยังทำให้มีผู้สนับสนุนซึ่งเป็นองค์กรต่างๆ มากมาย เช่น เทศบาลสามารถเข้ามาส่งเสริมตามแผนการพัฒนา ด้านวัฒนธรรม ประเพณีและการมีส่วนร่วมโดยให้ยืมเงินที่ หลังจากนั้นเมื่อเกิดน้ำท่วม ก็ได้สถานที่จากงานมรดกโลกบริเวณบึงพระราม แม้ว่าที่จะถูกไฟไหม้ต้องสูญเสียอุปกรณ์ต่างๆ และต้องลงทุนใหม่ จากการที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ปัญหาของคนเพียงคนเดียว ครอบครัวเดียว ดังนั้นจึงได้รับความช่วยเหลือจากผู้บริหารเทศบาลเมืองอโยธยาและสามารถเจรจา ลดค่าเช่าพื้นที่จากบริษัทเอกชนเจ้าของตลาดน้ำอโยธยาได้อีกด้วย

1.5 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ส่วนใหญ่ประชากรในบริเวณเมืองอโยธยาและเขตเทศบาลเมืองอโยธยา ประกอบอาชีพรับจ้างโรงงาน รับจ้างทั่วไป รองลงมาประกอบอาชีพค้าขาย รับราชการ สำหรับอาชีพทำนา ซึ่งเคยเป็นอาชีพที่มีมากในบริเวณนี้ปัจจุบันเหลือน้อยมาก ด้านการพาณิชย์มีสถานประกอบการขนาดเล็กโดยส่วนใหญ่เป็นร้านขายอาหาร มีอุตสาหกรรมขนาดเล็ก 1 แห่ง คือ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทศพลเอ็นจิเนียริ่ง, มีอู่ซ่อมรถ 1 แห่ง, มีปางช้างหรือหมู่บ้านช้างซึ่งดำเนินการโดยเอกชน 1 แห่ง และมีตลาดน้ำที่ดำเนินการโดยบริษัทเอกชน 1 แห่ง คือ ตลาดน้ำหมู่บ้านช้างอโยธยา แต่บริเวณใกล้เคียงกับเมืองอโยธยาซึ่งอยู่ในเขตปกครองเทศบาลเมืองอโยธยา มีสถานประกอบการภาคเอกชนที่สำคัญ ได้แก่ โรงแรม 4 แห่ง ธนาคารพาณิชย์ 11 แห่ง ร้านค้าพาณิชย์ และศูนย์การค้าขนาดใหญ่พร้อมโรงภาพยนตร์ (ศูนย์การค้าอยุธยาพาร์ค) ห้างสรรพสินค้าโรบินสันและห้างเทสโก้โลตัส ส่วนด้านการอุตสาหกรรมในเขตเทศบาลเมืองอโยธยามีสถานประกอบการอุตสาหกรรมอีก 3 แห่ง เป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ได้แก่ ห้างหุ้นส่วนจำกัดอยุธยาแทรกเตอร์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดอยุธยา นานาภัณฑ์ บริษัท จ.เจริญชัย มอเตอร์กรุ๊ป จำกัด และเนื่องจากพื้นที่ใกล้เคียงมีบริษัท โรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง รวมทั้งเมืองอโยธยาอยู่ไม่ไกลจากนิคมอุตสาหกรรมโรจนะมากนัก จึงมีประชากรแฝงในลักษณะการเช่าที่อยู่อาศัยเพื่อทำงานในบริเวณใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก ผู้ที่มีทุนหรือมีที่ดินจึงนิยมปลูกบ้านเช่าหรือหอพักสร้างรายได้ อีกด้านหนึ่ง

รายได้ที่สำคัญอีกด้านหนึ่งของเมืองอโยธยา คือ รายได้จากการท่องเที่ยว เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งประวัติศาสตร์มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม ประเพณีในอดีตที่สืบทอดเป็นมรดก สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของชาติ และเป็นทรัพยากรที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยว เมืองอโยธยามีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญที่เป็นวัดวาอารามต่างๆ ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาไหว้พระและเยี่ยมชมโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเดินทางเข้ามาไหว้พระ เยี่ยมชมโบราณสถานและตลาดน้ำในเมืองอโยธยาด้วย โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมไหว้พระ 9 วัด ซึ่งจัดโดยสำนักงานการท่องเที่ยวร่วมกับวัดต่างๆ ทำให้มีผู้เข้ามาไหว้พระในเมืองอโยธยามากขึ้น และส่งผลให้ทางวัดได้รับงบประมาณและใส่ใจในการดูแลรักษาวัดและบริเวณโดยรอบมากขึ้น

2. ประวัติศาสตร์เมืองอโยธยา

มานิต วัลลิโกดม (2513) กล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองอโยธยาเริ่มต้นที่ปีมะเมีย พ.ศ. 1595 พระเจ้าจันทโชติ ได้เสวยราชสมบัติกรุงละโว้ มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามนารายณ์ราชกุมาร ซึ่งต่อมาได้เสวยราชสมบัติใน พ.ศ. 1623 พระชันษา 25 ปี ครองกรุงละโว้ระยะหนึ่งแล้วย้ายลงมาสร้างเมืองอโยธยาเป็นราชธานี จากเอกสารเกี่ยวกับการย้ายราชธานี ศรีศักร วัลลิโกดม (2544: 24-25) อธิบายไว้ดังนี้

...แต่ก่อนเมืองละโว้ หรือ ลวปุระคือเมืองหลวงของรัฐ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองหลายสมัย จนถึงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 18 จึงค่อยคลายความสำคัญลง ความเจริญเปลี่ยนมาอยู่ที่เมืองอโยธยาแทน เพราะอยู่ในตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางทางคมนาคมและเศรษฐกิจได้ดีกว่า... การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเมื่อบรรดารัฐและบ้านเมืองในภูมิภาคนี้เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ เถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ เป็นระบบความเชื่อที่สำคัญ เมืองอโยธยาจึงเหมาะแก่การที่จะสร้างสรรคสิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนานี้ได้ดี ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าบรรดาศาสนสถาน และ ศาสนวัตถุที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ล้วนแต่เป็นของที่เกิดขึ้นในสมัยหลังกว่าบรรดาศาสนสถานในลัทธิพุทธศาสนา มหายานที่พบในละโว้หรือลพบุรี...

พระนามกษัตริย์เมืองอโยธยาและเหตุการณ์สำคัญมีดังต่อไปนี้ (มานิต วัลลิโกดม, 2513)

2.1 พระนารายณ์ (กรุงละโว้) ประมาณ พ.ศ. 1625-1630 สร้างเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล อาณาจักรอโยธยารุ่นพระนารายณ์ลงมาจนถึงจลาจลนั้น พระราชวังคงจะอยู่แถววัดเดิมที่เรียกว่า วัดอโยธยา ต่อมาสมัยพระเจ้าหลว เมื่อยกวังเป็นวัดแล้วลงมาสร้างเมืองใหม่ก็คงอยู่ตรงอาณาบริเวณแถบวัดใหญ่ไปจนหลังวัดพญูเชิงลงไปทางใต้เล็กน้อยบริเวณปากน้ำแม่เบีย ซึ่งในพระราชพงศาวดารเหนือกล่าวว่า ปากแม่น้ำแม่เบียอยู่ตรงท้ายเมืองใต้วัดพญูเชิงลงไปมาก ดังที่ปรากฏในเรื่องเล่าสมัยพระเจ้าสายน้ำผึ้ง

2.2 พระเจ้าหลวง พ.ศ. 1632-1654

2.3 พระเจ้าสายน้ำผึ้ง พ.ศ. 1654-1708

2.4 พระเจ้าธรรมิกราชา พ.ศ. 1708-1748 สร้างวัดธรรมิกราช ซึ่งเป็นวัดที่อยู่หน้าพระราชวังโบราณในปัจจุบัน (ในพระอุโบสถเดิมของวัดนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระยาโบราณราชธานินทร์ตรวจพบพระเศียรพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่เศียรหนึ่งหักตกอยู่ใกล้ฐานชุกชี จึงขนย้ายมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานวังจันทร์เกษม ต่อมาย้ายไปตั้งแสดงในพิพิธภัณฑสถานเจ้าสามพระยาเรียกกันโดยทั่วไปว่า พระเศียรพระพุทธรูปวัดธรรมิกราช)

2.5 พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. 1748-1796

2.6 พระเจ้าชัยเสน พ.ศ. 1796-1823

2.7 พระเจ้าสุวรรณาชา พ.ศ. 1823-1844

2.8 พระเจ้าธรรมราชา พ.ศ. 1844-1853 สร้างวัดกุฎีดาว ในขณะที่พระนางกัลยาณีเทวี อัครมเหสีกำลังทรงสร้างวัดมเหยงคณ์

2.9 พระเจ้าบรมราชา พ.ศ. 1853-1887 สร้างพระพุทธรูปรัตนนายกวัดพนัญเชิงในปีชวดฉก จ.ศ. 686 สำเร็จเรียบร้อยแล้ว รุ่งขึ้นปีฉลูยังเป็นฉศกอยู่ มีพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระบวรพุทธศาสนา จึงสละราชสมบัติออกทรงผนวชอยู่ ณ วัดสมณโกฏฐาราม

2.10 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระวรวงษ์) พ.ศ. 1887-1912

เศรษฐกิจในอดีตของเมืองอโยธยา จากการที่อโยธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้ทะเลพอสมควร ทำให้มีบทบาทในการเป็นเมืองท่าที่สำคัญสำหรับผู้ที่จะผ่านเข้ามาสู่ภาคกลางของประเทศไทยไปยังแหล่งที่จะหาผลิตผลที่ยังมิได้รับการปรุงแต่ง เช่นของป่า ทำให้อโยธยาสามารถสร้างฐานทางเศรษฐกิจกับการค้าระหว่างประเทศได้ อย่างไรก็ตาม ชาญวितย์ เกษตรศิริ (2548: 125-126) อธิบายถึงการค้าขายของอโยธยากับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับจีน สรุปได้ว่า จากระบบทูตบรรณาการเปิดช่องทางให้มีการค้าขายกับประเทศจีน ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า จากระบบทูตบรรณาการ ผู้ประกอบการค้าระหว่างประเทศคงจะเป็นเจ้าและขุนนาง และการค้านี้คงเป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนกับของจีน เช่น เครื่องเคลือบ แพร-ไหม กับผลิตผลที่ยังมิได้รับการปรุงแต่ง เช่น ของป่าของไทย และดูเหมือนว่าตัวกลางที่สำคัญในการค้าระหว่างประเทศนี้น่าจะเป็นเอกชนที่ตั้งหลักแหล่งหรือไปมาค้าขายระหว่างไทยกับจีน เชื่อว่าเอกชนจีนนั้นได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณอ่าวไทยแล้วตั้งแต่ก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 19 คนจีนเหล่านี้ได้ซื้อพริกไทย ผาง ส่งไปขายในเมืองจีนและนำเครื่องเคลือบ แพร-ไหม กลับมาขาย

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอดีตของเมืองอโยธยาสมัยเป็นราชธานี คาดว่าให้ ความสำคัญแก่จีนมากในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการเมืองของโลก มักมีการส่ง เครื่องบรรณาการและทูตไปติดต่อค้าขายกับจีน และในขณะเดียวกันก็ต้องการให้จีนยอมรับฐานะ ความสำคัญทางการเมืองของตน การผลิตเปลี่ยนกษัตริย์หรือเจ้าเมืองสำคัญของแต่ละรัฐนั้น จีนทำ หน้าที่รับรองให้ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (2548:125) แสดงความเห็นว่อโยธยาน่าจะ ได้รับมรดก ความสัมพันธ์นี้จากลพบุรีและปฏิบัติต่อมาจนถึงช่วงต้นกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่ ปรากฏในจดหมายเหตุจีนที่เรียกอาณาจักรละโว้หรือลพบุรีว่าหลอฮก๊ก ดังความตอนหนึ่งว่า

...แผ่นดินจี่หวงวนปีที่ 26 กี้ทิวจับห้วงวย (ตรงกับเดือน 12 ปีฉลู จุลศักราช 651) หลอฮก๊กก็ให้ราชทูตนำราชบรรณาการมาถวาย...

...แผ่นดินจี่หวงวนปีที่ 28 ซินเม้าจับห้วงวย (18 ปี ก่อนพระเจ้าอู่ทองประสูติ ตรง กับเดือน 12 ปีเถาะ จุลศักราช 653) หลอฮก๊กก็อ่องให้ราชทูตนำราชสาส์นอักษรเขียน ด้วยน้ำทอง กับเครื่องบรรณาการ คือ ทองคำ งาช้าง นกกะเรียน นกแก้ว 5 สี ขนนก กระเต็น นอระมด อำพันทองมาถวาย...

(ขุนเงินอักษร, ผู้แปล, 2482 อ้างถึงใน จำนง เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2513: 9-10)

สำหรับด้านศาสนาประเพณีและความเชื่อ ความเจริญในทางพระพุทธศาสนาของเมือง อโยธยานั้นคงเจริญรุ่งเรืองมาก จากหลักฐานที่ปรากฏว่ามีวัดในบริเวณอันเชื่อว่าเป็นเมืองอโยธยา มากมาย นอกจากนี้ปรากฏตามตำนานมูลศาสนาและชินกาลมาลินีสรุปได้ว่า ก่อนปี พ.ศ. 1875 ซึ่ง หมายถึงก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเจ้าไท 2 คน คือ ท่านสุมณะ และท่านอโนมทัสสี เป็นลูกศิษย์มหาบรรพตสังฆราชในเมืองสุโขทัย ได้ลงไปเรียนเอาปฏิภูกทั้ง 3 ในเมืองอโยธยาโพ้น แล้วกลับมาสู่สำนักของมหาบรรพตสังฆราชดังกล่าว (เทพ สุขรัตน์, 2513) จากการศึกษาของ นักวิชาการอีก 2 ท่าน (มานิต วัลลิโกดม, 2513; ศรีศักร วัลลิโกดม, 2544) สามารถประมวลสภาพ ทางศาสนา ประเพณีและความเชื่อของสังคมอโยธยาได้ดังนี้

จากชื่อพระนคร “อโยธยา” หรือ “ศรีรามเทพนคร” แสดงให้เห็นว่าเป็นการนำเอาชื่อและ ความหมายที่สัมพันธ์กับพระรามในคัมภีร์รามณะของอินเดียโบราณ ซึ่งนับถือศาสนาพุทธนิกาย มหายาน มาใช้ให้เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสำคัญ และทำให้ทราบว่านครอโยธยานี้เป็นเมืองสำคัญ ในรัฐละโว้หรือลพบุรี ที่ดำรงอยู่มาแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 12 และต่อมาเมื่อย้าย ศูนย์กลางเมืองมาอยู่ ณ เมืองอโยธยาจึงเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

การนับถือศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เน้นไปในทางพุทธศาสนาที่นิยมให้ความเป็นอิสระแก่กัน ทำให้ไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น เหมือนบ้านเมืองในพม่าทางตะวันตก และกัมพูชาทางตะวันออกที่มีพัฒนาการถึงขั้นเป็นอาณาจักรมาก่อน ยิ่งกว่านั้นบริเวณนี้มีพื้นที่กว้างใหญ่ ทำให้ผู้คนขยับขยายไปตั้งบ้านเมืองและถิ่นกำเนิดตามที่ต่างๆ อย่างเป็นอิสระได้ โดยเหตุนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในดินแดนนี้จึงเกิดขึ้นง่ายและรวดเร็วกว่าบ้านเมืองในประเทศใกล้เคียง

การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุในสมัยอโยธยา ซึ่งหันมานับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ เป็นระบบความเชื่อที่สำคัญ เมืองอโยธยาจึงเหมาะแก่การที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนานี้ได้ดี ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าบรรดาศาสนสถานและศาสนวัตถุที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ล้วนแต่เป็นของที่เกิดขึ้นในสมัยหลังกว่าบรรดาศาสนสถานในลัทธิพุทธศาสนา มหายานที่พบที่เมืองละโว้หรือลพบุรี ในขณะที่เดียวกัน ได้มีการนำเอารูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบลพบุรี อาทิ ปราสาทแบบขอม มาดัดแปลงให้เป็นพระปราสาทและพระเจดีย์ขึ้นหลายรูปหลายแบบ เกิดคติการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขึ้นเป็นศาสนสถานอย่างที่มีในประเทศลังกาแพร่หลายเช่นเดียวกับรัฐต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียง (เมืองอโยธยามีพระพุทธรูปแพงเซิงที่วัดพนัญเชิง และพระประธานวัดธรรมิกราช ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่พระเศียร ที่เมืองสุพรรณภูมิมีพระพุทธรูปประธานที่วัดป่าเลไลยก์ ที่เมืองสุโขทัยมีพระพุทธรูปยืนกลางอรัญญิกและพระพุทธรูปประธานที่วัดศรีชุม เป็นต้น)

นอกจากนี้ความเชื่อทางพุทธศาสนาทำให้เกิดการยอมรับกฎของกรรมขึ้น ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์คือผู้ที่มีบุญที่สะสมแต่ปางก่อน ไม่จำเป็นที่จะต้องสืบมาจากสันตติวงศ์ เพราะฉะนั้นจึงเปิดโอกาสให้เกิดมีการเปลี่ยนกษัตริย์จากราชวงศ์หนึ่งมายังราชวงศ์หนึ่งได้ สิ่งที่สำคัญก็คือเปิดช่องทางให้บุคคลจากภายนอกเข้ามาผสมผสานเป็นใหญ่เป็นโตในบ้านเมืองได้ ดังจะเห็นได้ว่าในยุคนี้ซึ่งเป็นระยะที่มีการค้าติดต่อกับจีนเป็นพิเศษทำให้ชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งและแต่งงานกับชาวพื้นเมืองทุกระดับชั้น ดังเช่นตำนานนางพญาคูบระวัตินที่วัดพนัญเชิงที่กล่าวถึงเรื่องพระเจ้าสายน้ำผึ้งกับพระนางสร้อยดอกหมาก และเรื่องราวของพระเจ้าอู่ทองที่ว่าเป็นบุตรของขุนนางที่เป็นชาวจีน เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544: 28-29)

การทะนุบำรุงศาสนา ยังเป็นการทะนุบำรุงศิลปะอีกด้วย เพราะการสร้างวัด เป็นการบำรุงสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมไปด้วยในตัว เนื่องจากแบบแผนทางศิลปะและวัฒนธรรมที่กษัตริย์ทรงบำรุงนี้เป็นแบบแผนของศิลปะและวัฒนธรรมของมูลนายน ซึ่งล้วนมีความหมายในทางการเมืองในโลกของมูลนายนควบคู่ไปกับความหมายทางศาสนาและศิลปะ ทำให้มีการก่อสร้างที่เน้นความวิจิตรงดงาม และความโอ้อ่า ความมั่งคั่ง เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของ

กษัตริย์ที่จับต้องได้ (อาคม พัมปิยะ และนิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545: 42) ตั้งแต่อดีตกาลดังที่พบในแหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยาแห่งนี้

3. สภาพของแหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยาเหนือ

เมืองอโยธยาเป็นเมืองเก่าที่เป็นแหล่งวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยวัฒนธรรมรูปธรรม และวัฒนธรรมนามธรรม อันเนื่องมาจากการเป็นบริเวณที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่อย่างต่อเนื่องจนทุกวันนี้ มีคุณค่าสูงยิ่งทางประวัติศาสตร์และศิลปะสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา ดังที่ น. ณ ปากน้ำ (2540: 11) ยืนยันจากการออกสำรวจพื้นที่แถบนี้และได้พบหลักฐานใหม่อันไม่เคยคาดฝันมาก่อน ดังความตอนหนึ่งว่า

...เจดีย์ทรงลังกาขนาดย่อมในบริเวณแถบนี้ เช่น วัดสมณโกฏฐาราม วัดสีกาสุมุด วัดช้าง วัดมเหยงคณ์ มีส่วนสัปดาห์แตกต่างจากเจดีย์ทรงลังกาขนาดใหญ่ คือ องค์ระฆังเดี่ยวเกือบจรดดิน ทรงผายใหญ่ บัลลังก์สูง และฉัตรเหนือบัลลังก์ใหญ่ เจดีย์แบบนี้เมื่อนำมาเทียบกับเจดีย์ทรงลังกาที่วัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช จะเห็นว่ามียุทธทรงใกล้เคียงกัน แสดงว่าเป็นเจดีย์ทรงลังการุ่นแรกๆ ที่เข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้ จากนครศรีธรรมราชหรืออาจมาจากลังกาโดยตรงทีเดียว เข้าใจว่ามีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา เพราะมีหลักฐานทางโบราณวัตถุประกอบอีกหลายอย่าง คือ ณ สถานที่ที่พบเจดีย์แบบนี้ เราจะต้องพบใบเสมาหินทรายแดงแบบที่ข้าพเจ้าเรียกเสียใหม่ว่าสมัยอโยธยา-สุพรรณภูมิ เป็นของที่มีมาก่อนกรุงศรีอยุธยาทุกแห่ง และภายในเจดีย์วัดสีกาสุมุด มีห้องกรุขนาดใหญ่ มีลายปูนปั้นซุ้มเรือนแก้ว 4 มุม ทรงของซุ้มเรือนแก้วเป็นทรงเตี้ยผายออกรูปร่างเทอะทะ เป็นของเก่าแก่กว่าซุ้มเรือนแก้วในเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์และในปราสาทวัดราชบูรณะมากมายนัก

เจดีย์ซุ้มล้อมที่วัดมเหยงคณ์ก็เหมือนเจดีย์ซุ้มล้อมที่ศรีสัชนาลัยทุกอย่าง หลักฐานโบราณสถานเหล่านี้ยืนยันว่าเป็นของมีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา เมื่อเป็นเช่นนี้ เมืองอโยธยาก็เห็นจะมีตัวตนจริง...

น. ณ ปากน้ำ (2540: 92-93) ยังได้บันทึกถึงลักษณะและเทคนิคการก่อสร้างเจดีย์ของสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาซึ่งแตกต่างจากสมัยอื่น ดังความอีกตอนหนึ่งว่า

...เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่ ช้างในกลวง ก่อด้วยอิฐไม่สอปูน เป็นเทคนิคการก่อสร้างก่อนกรุงศรีอยุธยา... ข้อสำคัญ อิฐนั้นฝนจนเรียบและประกบกันแนบสนิท อาจจะต้องขย้างไม้ อิฐเรียงและก่อกด้วยเทคนิคสูง...

จากบันทึกข้างต้น จะเห็นว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมของสิ่งก่อสร้างหลายอย่างมีลักษณะพิเศษเฉพาะและไม่สามารถพบเห็นในที่อื่นๆ ซึ่งเป็นประจักษ์พยานถึงความมั่งคั่งร่ำรวยของภูมิภาคอยุธยาซึ่งไทยได้เป็นอย่างดีและสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาในอดีตที่ส่งผลสืบมายังวิถีชีวิตของผู้คนในแถบนี้ ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

3.1 วัฒนธรรมรูปธรรมของเมืองอยุธยาเหนือ

วัฒนธรรมรูปธรรมที่พบบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็น โบราณสถาน ศาสนสถาน โบราณวัตถุ จิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงความร่ำรวยทางวัฒนธรรมด้านศิลปะแขนงต่างๆ ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โบราณสถานที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในปัจจุบันมีทั้งสิ้น 12 แห่ง ได้แก่ วัดสามปลื้ม วัดสมณโกฏฐาราม วัดกุฎีดาว วัดประดู่ทรงธรรม วัดจักรวรรดิ วัดอโยชยา วัดโบสถ์ราชคเษะ วัดคูสิดาราม วัดสีกาสมุค วัดมเหยงคณ์ วัดช้าง และวัดนางคำ

3.1.1 วัดสามปลื้มหรือเจดีย์วัดสามปลื้ม

วัดสามปลื้ม ปัจจุบันเหลือแต่เจดีย์เพียงองค์เดียว ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่กลางวงเวียนทางเข้าเมือง (มาจากถนนสายเอเชีย) ด้านทิศตะวันออก ก่อนขึ้นสะพานปรีดี-ธำรง และสะพานนเรศวรที่ข้ามแม่น้ำป่าสักเข้าสู่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ส่วนอื่นๆ ของวัดสามปลื้มถูกทำลายไปหมดสิ้นแล้ว น. ณ ปากน้ำ (2540: 93) ให้ความเห็นว่า “เจดีย์องค์นี้เป็นสมัยอโยชยา ก่ออิฐไม่สอปูน ทรงแปดเหลี่ยม ระฆังกลม บัลลังก์แปดเหลี่ยม การก่ออิฐแบบสนิทดงามประณีตมาก”
 ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 เจดีย์วัดสามปลื้ม พระนครศรีอยุธยา

3.1.2 วัดสมณโกฏฐาราม หรือวัดคลัง หรือวัดสมรโกฏ

กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (2546: 138-139)

รายงานไว้ว่า

...วัดสมณโกฏฐารามเป็นวัดที่คาดว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง ปรากฏเฉพาะในส่วนของการบูรณะปฏิสังขรณ์ โดยในจดหมายเหตุของแกมเฟอร์ระบุไว้ว่าพระยาโกษาเหล็กในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ โดยเรียกชื่อวัดเป็นพระคลัง หรือพระยาพระคลัง และยังระบุสมเด็จพระเพทราชาเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพ เจ้าแม่วัดคูสิตที่วัดสมณโกฏฐาราม มารดาของพระยาโกษาธิบดี (เหล็ก) และพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ซึ่งเป็นแม่นมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อปี พ.ศ. 2233

ลักษณะแผนผังของวัดตั้งอยู่ในแนวตะวันออก-ตะวันตก โดยมีเจดีย์ทรงปราสาทเป็นประธานของวัด ล้อมรอบด้วยระเบียงคด วิหารตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีพระประธานองค์ใหญ่ตั้งอยู่อย่างเด่นชัด มีอุโบสถตั้งอยู่ด้านหลังของปราสาทประธานทางทิศตะวันตกและหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ลักษณะผังเดิมคงถูกล้อมด้วยคลองในชั้นนอกและมีกำแพงวัดเป็นสิ่งกำหนดขอบเขตของโบราณสถาน วัดสมณโกฏฐารามคงจะมีการสร้างและบูรณะมาหลายสมัย เช่น อุโบสถ และวิหาร มีการสร้างซ้อนทับอยู่บนฐานสมัยแรก ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าฐานสมัยหลัง ส่วนฐานอุโบสถมีรูปทรงแอ่นโค้ง ลักษณะคล้ายท้องเรือสำเภา สำหรับปราสาทประธานพบเพียงฐานชั้นแรกขององค์เดิมเท่านั้น ฐานชั้นแรกมีความสูงประมาณ 2.50 เมตร ส่วนฐานชั้นบนถัดขึ้นไปไม่ปรากฏร่องรอยที่แน่ชัด...

อย่างไรก็ตาม เอกสารจากหอหลวง (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2551) ได้กล่าวถึงพระปราสาทวัดสมรโกฏ (วัดสมณโกฏฐาราม) ว่าเป็น 1 ใน 5 ของพระมหาธาตุที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยา สำหรับโบราณวัตถุอื่นที่พบเป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น กระเบื้องเชิงชาย กระเบื้องมุงหลังคาดินเผา ตะปูโลหะใช้ยึดไม้และชิ้นส่วนลวดลายปูนปั้นต่างๆ น่าจะอยู่ร่วมสมัยกับการสร้างวัดหรือปฏิสังขรณ์วัดในสมัยอยุธยาตอนปลาย (กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2546: 139) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ายอดปราสาทได้พังทลายลงแล้ว ปัจจุบันยังมีร่องรอยของซากยอดปราสาทหลงเหลืออยู่ข้างฐานปราสาทเล็กน้อย นอกจากนี้บริเวณ

ระหว่างอุโบสถกับศาลาการเปรียญหลังเก่า ยังมีอาคารหลังเล็กประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชตามประวัติวัดที่ว่าพระองค์เคยทรงผนวชที่นี่เป็นเวลา 3 เดือน ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 วัดสมณโกฏฐาราม พระนครศรีอยุธยา

3.1.3 วัดกุฎีดาว

ยุคสมัยการก่อสร้างวัดกุฎีดาวนี้ ไม่ปรากฏในหลักฐานตำนานและพงศาวดาร แต่การสำรวจด้านโบราณคดีชี้ว่ามีซากฐานของอาคารรุ่นดั้งเดิมก่อนหน้าการบูรณะวัดมาก่อนแล้ว (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550) การปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏเป็นหลักฐานทางศิลปกรรมอยู่ในปัจจุบัน เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าท้ายสระ โดยกรมพระราชวังบวรเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นเสมือนวัดคู่แฝดกับวัดมเหยงคณ์ เนื่องจากต่างก็ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญพร้อมกัน โดยวัดมเหยงคณ์ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ด้านตะวันออกของวัดกุฎีดาวนั้นบูรณะโดยกษัตริย์คือพระเจ้าท้ายสระ (ครองราชย์ พ.ศ. 2252-2275) ส่วนวัดกุฎีดาวบูรณะโดยพระอนุชาซึ่งดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชหรือวังหน้า และได้เป็นกษัตริย์องค์ต่อมาคือพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์ พ.ศ. 2275-2301) วัดกุฎีดาวเริ่มบูรณะในปี พ.ศ. 2254 (หลังวัดมเหยงคณ์ 2 ปี) และบูรณะสำเร็จในปี พ.ศ. 2258 ได้มีงานฉลองวัดโดยมีมหรศพสมโภช 7 วัน ดังนั้นนับแต่การบูรณะวัดกุฎีดาว วัดแห่งนี้ย่อมเป็นวัดที่ได้รับการบำรุงรักษาและมีความสำคัญในทั้งสองรัชสมัย ทั้งสมัยพระเจ้าท้ายสระและสมัยพระเจ้าบรมโกศ อันเป็นยุคที่บ้านเมืองสงบสุข เป็นยุคทองของอยุธยาตอนปลาย เมื่อสิ้นรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศก็เป็นระยะเวลาเพียง 10 ปี ก่อนการเสียกรุงครั้งที่ 2 เหตุนี้วัดกุฎีดาวจึงยังคงมีสภาพของโบราณสถานที่ดีกว่าวัดอื่นๆ ในแถบนี้

บริเวณของวัดกุฎีดาวประกอบด้วย เขตพุทธาวาสของวัดหันหน้าสู่ทิศตะวันออก (ซึ่งแต่เดิมมีคลองที่ตัดเชื่อมระหว่างคลองหันตราและคลองกระมัง เรียกว่าคลองวัดกุฎีดาวไหลผ่าน ปัจจุบันถูกถมเป็นถนน) มีกำแพงล้อมเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ย่อมุมทั้ง 4 มุม กำแพงกว้าง 63 เมตร ยาว 256 เมตร แต่ละด้านมีประตูขนาดใหญ่เป็นซุ้ม โค้งด้านละ 2 ประตู อันเป็นลักษณะที่โดดเด่นของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ภายในเขตพุทธาวาสมีอาคารขนาด

ใหญ่ด้านหน้าสันนิษฐานว่าเป็นวิหาร (ขนาด 12x40 เมตร) ประตูทางเข้าด้านหน้ามี 3 ประตู ประตูกลางมีขนาดใหญ่กว่าประตูข้าง ส่วนด้านหลังมี 2 ประตู กรอบประตูเป็นซุ้มสามเหลี่ยมเหนือกรอบประตูเป็นลายปูนปั้นรูปมณฑปยอดปราสาท (ในปัจจุบันได้รับการบูรณะให้มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์) ต่อมาเป็นมหาเจดีย์ที่ตั้งถัดจากวิหารซึ่งเหลือเพียงชั้นฐานขององค์ระฆังเป็นเจดีย์ทรงลังกา ฐานย่อมุม มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก และมีซากของฐานเจดีย์ทิศทั้ง 4 มุม ด้านหลังมหาเจดีย์มีซากอาคารขนาดใหญ่ต่อจากมหาเจดีย์ สันนิษฐานว่าเป็นอุโบสถ แต่ไม่พบใบเสมาแต่อย่างใด ซากสิ่งก่อสร้างด้านเหนือและด้านใต้ของอุโบสถเป็นเจดีย์ขนาดต่างกัน ซึ่งอาจเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 วัดกุฎีดาว พระนครศรีอยุธยา

ด้านทิศเหนือนอกกำแพงเขตพุทธาวาส มีซากอาคาร 2 ชั้นที่ได้รับการบูรณะผนังอาคารให้สมบูรณ์แล้ว สันนิษฐานว่าอาจเป็นพระตำหนักของพระมหาอุปราชาที่เสด็จมาทรงงานการบูรณะวัดนี้ หลังจากนั้นอาจใช้เป็นศาลาการเปรียญของวัด ชาวบ้านเรียกอาคารนี้ว่าพระตำหนักกำมะเลียน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550)

3.14 วัดจักรวรรดิ

วัดจักรวรรดิตั้งอยู่ใกล้วัดกุฎีดาว เป็นวัดร้าง จากเอกสารของอุททยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2546: 142) พบว่าไม่ทราบประวัติการก่อสร้างแต่มีการกล่าวถึงวัดเจ้ามอญว่าน่าจะสร้างมาก่อนสมัยอยุธยาตอนต้น หลังจากมีการขุดแต่งพื้นที่วัดพบว่าสภาพโบราณสถานภายหลังการขุดแต่งมีเจดีย์ประธาน 1 องค์ อุโบสถ วิหาร และเจดีย์รายทั้งหมด 29 องค์ จากการขุดค้นทำให้ได้ข้อสรุปสมัยของวัดจักรวรรดิได้ถึง 3 สมัย คือ สมัยที่ 1 เป็นสมัยที่สร้างวัดครั้งแรก เจดีย์ประธานมีขนาดเล็กกว่าองค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อมีการขุดพบพื้นฐานของสมัยแรกอยู่ได้ฐานเจดีย์ประธานและพบฐานเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมน่าจะเป็นเจดีย์สมัยแรก สมัยที่ 2 ในสมัยของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ น่าจะมีการบูรณะพร้อมกับวัดกุฎีดาว เนื่องจากวัดอยู่ติดกัน คือ เจดีย์ประธานถูกสร้างขึ้นใหม่ขนาดใหญ่กว่าเดิม รูปแบบเจดีย์ระฆังบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสและมีการสร้างเจดีย์รายเพิ่มเติม ทดแทนของเดิมที่ถูกรื้อทิ้ง การสร้างพระอุโบสถทรงตึก

มีเสากายในและเสาอิงผนัง คล้ายอุโบสถวัดกุฎีดาว แต่ไม่มีมุขหน้า-หลัง มีวิหารขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือของอุโบสถ สมัยที่ 3 สมัยนี้อาคารต่างๆ ของวัดยังคงอยู่ในสภาพเดียวกับในสมัยที่ 2 แต่มีการสร้างเจดีย์รายเพิ่มเติมขึ้น เจดีย์ประธานและอุโบสถมีการปรับปรุงเล็กน้อย และปรับพื้นด้านหลังพระอุโบสถให้สูงขึ้น หลังจากรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ จากการสำรวจพื้นที่วัดนี้แต่เดิมน่าจะมีคลองล้อมรอบปัจจุบันยังเห็นร่องรอยอยู่ เนื่องจากการเดินเข้าไปในวัดต้องข้ามสะพานเล็กที่ปัจจุบันยังมีอยู่ แต่น้ำในบริเวณดังกล่าวไม่ได้รับการดูแลรักษาเท่าที่ควรมีหญ้าต่างๆ ขึ้นมากมาย ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 วัดจักรวรรดิ พระนครศรีอยุธยา

3.1.5 วัดประดู่ทรงธรรม

เดิมชื่อวัดประดู่หรือวัดประดู่โรงธรรม ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารเกี่ยวกับประวัติการสร้าง กรมศิลปากร (2546: 144) ได้ศึกษาจากคำบอกเล่าของพระอธิการบุญภาค สีส้วโร เจ้าอาวาสวัดประดู่ทรงธรรม ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

...วัดนี้เป็นวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยใช้ชื่อเดิมว่าวัดประดู่โรงธรรม ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “วัดประดู่ทรงธรรม” คำว่าทรงธรรม แปลมาจาก โรงธรรม เข้าใจว่าคงอาศัยเหตุที่ครั้งหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระสงฆ์คณะนี้เคยได้รับการอุปถัมภ์จากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมาตลอดรัชกาล...

อย่างไรก็ตาม จากบันทึกของ น. ณ ปากน้ำ (2540: 121) กล่าวว่า “หอรบั้งวัดประดู่เป็นแบบอยุธยาตอนปลาย เข้าใจว่าจะเป็นฝีมือสมัยสมเด็จพระนารายณ์แท้ๆ เพราะทำทรงสูงชันจนถึง 3 ชั้น คือเป็นฐานทึบเสียชั้นหนึ่ง” จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะสร้างก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนบริเวณด้านข้างอุโบสถยังมีเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของพระเจ้าทรงธรรมด้วย

ฐานเจดีย์จารึกข้อความ “เจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิพระเจ้าทรงธรรม” และพระราชประวัติโดยย่อ และพระราชประวัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวัดประดู่ทรงธรรม ศิลปกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นภาพไตรภูมิ เทพชุมนุม พุทธประวัติ ชาดก ขบวนช้าง ภาพการละเล่นและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน (กรมศิลปากร, 2546: 144) ดังภาพที่ 16

ภาพที่ 16 วัดประดู่ทรงธรรม พระนครศรีอยุธยา

3.1.6 วัดโบสถ์ราชเดชะ

ในอดีตวัดนี้น่าจะมีความสำคัญเช่นเดียวกับวัดบริเวณใกล้เคียง จากการศึกษาลำดับตำแหน่งยศพระสงฆ์ราชาคณะ ฝ่ายอรัญวาสี สมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งคัดลอกโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และวินัย พงศ์ศรีเพียร (2551: 137) นำมาเรียบเรียงใหม่ ระบุไว้ว่า

...ตำแหน่งยศพระราชาคณะฐานานุกรม ฝ่ายอรัญวาสีเจ้าคณะกลางนั้น คือ พระพุทธอาจารย์อยู่วัดโบสถ์ราชเดชะ ๑ พระญาณไตรโลกย์เจ้าคณะรองอยู่วัดโรงธรรม ๑ พระอุบาลีอยู่วัดบางกะจะ ๑ พระญาณโพธิ์อยู่วัดเจ้ามอญ ๑ พระธรรมโกษาอยู่วัดประดู่ ๑ พระเทพมุนีอยู่วัดกุฎีดาว ๑ พระเทพโมฬีอยู่วัดสมณโกฏิ ๑ พระธรรมกิจอยู่วัดมเหยงคณ์ ๑ รวมเป็นพระราชาคณะฝ่ายอรัญญาวาสีคณะกลาง ๘ องค์...

สภาพเดิมเหลือเพียงซากโบราณสถาน มีปล้องไฉนขนาดใหญ่ น่าจะเป็นชิ้นส่วนของเจดีย์ประธานของวัดหักตกบริเวณด้านหลังวิหาร ในปัจจุบันมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่หนึ่งองค์ และมีใบเสมาขนาดใหญ่สูง 1.27 เมตร สลักด้วยหินชนวนสีเทา นักวิชาการกล่าวว่าเป็นใบเสมาที่มาจากวัดมเหยงคณ์ (สำนักงานเทศบาลเมืองอโยธยาและสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549: 64) ดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 วัดโบสถ์ราชเคชะ พระนครศรีอยุธยา

3.1.7 วัดอโยธยา หรือวัดศรีอโยธยาหรือวัดเดิม

ตามตำนานในพงศาวดารเหนือเชื่อว่าบริเวณของวัดนี้เคยเป็นพระราชวังและเป็นศูนย์กลางของเมือง “อโยธยา” ริมแม่น้ำป่าสัก ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะสถาปนากรุงศรีอยุธยา ณ หนองโสน โดยพระเจ้าหลวงได้ยกวังเป็นวัด ดังพระราชพงศาวดารที่กล่าวว่า “ศักราชได้ 311 ปี มะเส็งเอกศก พระเจ้าหลวงได้ราชสมบัติเก้าปี...จึงสั่งให้ยกวังเป็นวัด เรียกว่าวัดเดิมแต่นั้นมา” (สำนักงานเทศบาลเมืองอโยธยาและสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549)

ประกอบกับครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จประพาสในปลายรัชสมัย พ.ศ.2451 ทรงระบุว่า วัดเดิมนี้คือวัดโบราณ มีมาแต่สมัยอโยธยา เป็นวัดคามวาสีที่ตั้งอยู่กลางพระนครอโยธยา ดังนั้น พื้นที่ในบริเวณนี้จึงเชื่อกันว่าเป็นเมืองอโยธยาดั้งเดิมนั้นเป็นต้นมา ดังนั้น ในระยะต่อมาจึงได้มีการเรียกชื่อใหม่จากวัดเดิมเป็นวัดอโยธยา เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อนี้

สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากการขุดค้นในบริเวณวัดอโยชยานั้น ปรีชา กาญจนาคม (2528 อ้างถึงใน สำนักงานเทศบาลเมืองอโยธยา และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549) ศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากเศษภาชนะดินเผา พบว่ามีการก่อสร้างวัดอโยธยาและซ่อมสร้าง บูรณปฏิสังขรณ์ อีก 2 ครั้ง รวมเป็นสามสมัย ดังนี้

สมัยแรกคือการก่อสร้างวัดอโยธยาพบว่าเป็นการขุดดินขึ้นมาถมพื้นที่ให้สูงเป็นเนินแล้วก่อสร้างวัดอโยธยา หลักฐานที่พบในระยะเวลาที่พบเพียงเล็กน้อยและเป็นเศษภาชนะดินเผาธรรมดา ตกแต่งด้วยลายที่ประทับ คล้ายคลึงกับเศษภาชนะดินเผาที่ขุดพบในบริเวณเมืองอยุธยาและที่อื่นๆ ที่อยู่ในช่วงสมัยอยุธยา สอดคล้องกับหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นในปี พ.ศ. 2528

บริเวณด้านตะวันออกของเมืองอยุธยา ที่ได้ขุดค้นทั้งหมด 7 หลุมด้วยกัน แต่พบหลักฐานซึ่งนำมาวิเคราะห์วิจัยได้เพียงหลุมขุดค้นจากการอยู่อาศัยของชุมชนในระยะแรกของวัดโคโยธยา ซึ่งกำหนดอายุจากเครื่องถ้วยเคลือบเขียวจากแหล่งเมืองศรีสัตนาแลย์ พุทธศตวรรษที่ 20-21 ตรงกับสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง

สมัยที่สองของวัดโคโยธยา เป็นการถมดินปิดทับสมัยแรก ซึ่งเป็นลักษณะการบูรณปฏิสังขรณ์ทั่วไปของโบราณสถานในอยุธยา แล้วสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นบนเนินดินที่ถมสูงชันกว่าในสมัยแรก อาทิ เศษภาชนะดินเผา เนื้อดิน ประเภทหม้อข้าว หม้อนึ่ง ตกแต่งด้วยลายตีประทับลายจุดเป็นร่อง ลายกดจิมด้วยวัตถุปลายแหลม การกำหนดอายุในช่วงเวลานี้ ใช้หลักฐานเครื่องถ้วยจีน ประเภทเขียนสีน้ำเงินได้เคลือบ ลักษณะเป็นชามฐานหลุม ผลิตจากเตาในมณฑลฝูเจี้ยนราวพุทธศตวรรษที่ 21 ตรงกับสมัยอยุธยาตอนกลาง

สมัยที่สาม มีการถมดินปิดทับสิ่งก่อสร้างในสมัยที่สองเช่นกัน แล้วสร้างวัดโคโยธยาในสมัยที่สามขึ้น การใช้งานของวัดโคโยธยาในสมัยนี้ คงจะเลิกไปในคราวกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่สอง จากหลักฐานพบว่ามีความนิยมในการใช้ภาชนะดินเผาสีบเนื่องจากสมัยที่สอง อาทิ ภาชนะดินเผาเนื้อดิน ประเภทหม้อข้าว หม้อแกง ภาชนะจากเตาแม่น้ำน้อย แหล่งเตาบ้านบางปูน เครื่องถ้วยสุโขทัย และโบราณวัตถุที่นำมากำหนดอายุ คือถ้วยจีนประเภทเขียนสีน้ำเงินได้เคลือบสมัยราชวงศ์หมิง พุทธศตวรรษที่ 22 ตรงกับช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งวัดโคโยธยาในระยะนี้คงจะมีความสำคัญ เนื่องจากมีหลักฐานกล่าวถึงสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดโคโยธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ถวายเทศน์ชื่อว่า “ราโชวาทชาดก” และเทศนาภรณ์นี้ภักษัตริย์องค์ต่อมาถือเป็นคัมภีร์ประจำสำนัก และในปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์พระองค์เสด็จออกผนวช ณ วัดเดิม แล้วเสด็จไปอยู่ ณ วัดประดู่ (กรมศิลป์ากร, 2511 อ้างถึงในสำนักงานเทศบาลและสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549)

ปัจจุบันวัดโคโยธยามีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ที่ตั้งของวัดตั้งอยู่ริมคลองวัดกุฎีขาว ซึ่งปัจจุบันเป็นถนนที่ผ่านหน้าวัด โดยตั้งใกล้ปากคลองที่บรรจบกับคลองหันตราทางตอนเหนือ สิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสที่ยังคงเห็นได้คือเสาประตูทางเข้าพระอุโบสถด้านหน้าทิศตะวันออก เป็นเสาย่อมุมไม้สิบสอง สูงประมาณ 2.50 เมตร ถัดมาเป็นเจดีย์ 2 องค์ สร้างสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อบรรจุอัฐิของพระอธิการวัดและญาติ จากนั้นเป็นพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่บนฐานที่เคยเป็นพระอุโบสถสมัยอยุธยา องค์ปรางค์หลังพระอุโบสถเหลือเพียงฐานทักษิณสูงประมาณ 3 เมตร เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย จากนั้นเป็นพระเจดีย์ประธาน ก่ออิฐไม่สอปูน น. ณ ปากน้ำ (2540) กล่าวว่า เป็นเจดีย์รุ่นแรกที่อยู่บนฐาน 4 เหลี่ยมสูงแบบศิลปะอุททองปลาย (ฐานทักษิณสูง 7 เมตร) ถัดไปเป็นฐานเจดีย์แปดเหลี่ยม แล้วจึงเป็นองค์ระฆัง ประมาณว่าหากองค์เจดีย์อยู่ในสภาพ

สมบูรณ์จะมีความสูงโดยรวม 30 เมตร (องค์ระฆังประดับลายปูนปั้นรูปกสิกรรมบัวซ้อน พบเพียงแห่งเดียวในกรุงศรีอยุธยา) ด้านหลังพระเจดีย์เป็นพระวิหารที่เหลือเป็นเพียงกองอิฐที่สูงประมาณ 1 เมตร (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550: 113; ศิระประภา คารามาตร์, 2550: 48) ดังภาพที่ 18

ภาพที่ 18 วัดอโยธยา พระนครศรีอยุธยา

3.1.8 วัดคูสิดาราม

เอกสารบางเล่มเรียก วัดคูสิดาราม บางเล่มเรียก วัดคูสิดคาราม แต่จากการสังเกตป้ายชื่อหน้าวัดเขียนว่าวัดคูสิดาราม และชาวบ้านเรียกติดปากว่า “วัดคา” เป็นวัดขนาดใหญ่วัดหนึ่งในเขตอโยธยา ปัจจุบันเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา ภายในวัดประกอบด้วยเจดีย์ประธานทรงกลมบนฐานประทักษิณสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ พระอุโบสถสมัยอยุธยาตอนปลาย และรากฐานของวิหารซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุด (กรมศิลปากร, 2546: 144) พระอุโบสถมีเฉลียงแบบหลังคาจันทับคือทำหลังคาเป็นอย่างเพิงหมาแหงนคลุม โดยส่วนที่สูงนั้นจะวิ่งเข้าไปชนกับผนังเรือนของอาคารส่วนปลายใช้วิธีการตั้งเสารับ เช่นเดียวกับอุโบสถแบบจันทับวัดประดู่ทรงธรรม (พุทธะดอทคอม, 2553: ออนไลน์) บริเวณด้านหลังเจดีย์ประธานมีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 วัดคูสิดาราม พระนครศรีอยุธยา

ภายในบริเวณวัดยังมีศาลาการเปรียญอายุนับร้อยปีที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาของผู้คนในอดีตโดยอาคารหลังนี้เป็นแบบชั้นเดียวและมีใต้ถุน โลง เช่นเดียวกับบ้านเรือนสมัยโบราณจากการสัมภาษณ์ท่านเจ้าอาวาสพบว่าปัจจุบันสามารถใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ช่วงที่มีน้ำท่วมก็ไม่เค็ดรื้อน ใกล้เคียง กับศาลาการเปรียญก็มีกุฏิสงฆ์แบบเรือนไทยที่ปลูก โดยอาศัยภูมิปัญญาดังกล่าว ด้านหน้าวัดติดกับถนนมีอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ หน้าวัดด้านติดกับ โรงเรียนวัดคูสิดาราม

ข้อสังเกตจากสถาปัตยกรรมทั้งสอง คือ ศาลาการเปรียญและกุฏิสงฆ์ที่สร้าง แบบเรือนไทยนี้ แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยของคนสมัย โบราณที่อยู่แบบการรู้จักวางตนคือเป็น ฝ่ายปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ ที่บริเวณนี้เวลาน้ำหลากแต่เดิมน้ำจะท่วมทุกปีอยู่แล้ว ผิดกับคนในปัจจุบันที่ไม่ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติแต่พยายามปรับธรรมชาติให้เข้ากับตนเองโดยเข้าใจว่ามนุษย์ จะสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ แต่แท้จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ นับแต่คนไทยในพื้นที่ลุ่มปลูกบ้าน โดย เทพื้นดินเป็นพื้นบ้านชั้นแรกบ้านของชาวบ้านก็เรียกว่าถูกน้ำท่วมแทบทุกปี อันที่จริงหากมอง ย้อนกลับไปตามธรรมชาติน้ำท่วมพื้นนั้นมานานแล้ว ถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการ พัฒนาของคนในอดีตยึดหลักการพัฒนาตามสภาพความเป็นจริงแล้วประยุกต์ให้เหมาะสม ต่างจาก การพัฒนาในปัจจุบันที่พัฒนาเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงสภาพธรรมชาติ ดังที่ท่านเจ้าอาวาสกล่าวไว้ว่า

...การก่อสร้างอาคารสมัยนี้ไม่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ที่น้ำท่วมเป็น ปรกติอยู่แล้วเพราะเป็นเมืองน้ำ ภาคกลางก็เป็นที่ราบลุ่ม คนสมัยก่อนปลูกบ้านมีได้ถุน สูงทั้งนั้น ไว้เผื่อน้ำท่วม ช่วงที่น้ำไม่ท่วมก็ไว้วางของ อย่างที่วัดปลูกกุฏิ ศาลา ก็มีได้ถุน ทั้งนั้น น้ำท่วมที่นี้ก็ไม่เค็ดรื้อน สมัยนี้ทำผิดธรรมชาติไปเอง ไปปลูกหญ้าทำสนาม หย่อมตักแต่ง พอน้ำท่วมมาก็ตายหมดแล้วบอกว่าเสียหายมาก ไปอยู่ที่ชั้นใต้ดิน [ที่เคย เป็นได้ถุน ปัจจุบันกลายเป็นชั้นหนึ่งของบ้าน – ผู้วิจัย] มันก็คือน้ำแต่ถึงเวลาน้ำท่วมก็ เค็ดรื้อน ถ้าทำให้ถูกต้อง งบประมาณที่แจกตอนน้ำท่วมน่าจะมาทำทำท่อได้ถนนแล้วให้ น้ำลอคได้...

(พระสุบิน สุป็น โน, สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2553)

3.1.9 วัดมเหยงคณ์

ชื่อวัด “มเหยงคณ์” สันนิษฐานว่าตั้งชื่อตามมหิยังคณะในลังกาทวีป (อุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร, 2546: 132) เป็นวัดที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้ เป็นวัดขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากวัดหนึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงความรุ่งเรืองทั้งทางด้าน ศาสนาและด้านเศรษฐกิจของอยุธยาตอนปลายได้เป็นอย่างดี หลักฐานพงสาวดารระบุว่า วัดมเหยงคณ์สร้างขึ้นในรัชสมัยเจ้าสามพระยา (ครองราชย์ พ.ศ. 1967-1991) หรือหลังการสร้าง

กรุงศรีอยุธยาแล้วประมาณ 80-100 ปี หลังจากนั้นอีกร้อยกว่าปีต่อมาในสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112 พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าได้ใช้วัดแห่งนี้เป็นที่ตั้งกองทัพหลวงบัญชาการรบ และเมื่อกษัตริย์อยุธยาเป็นฝ่ายแพ้สงคราม พระมหินทราธิราชได้รับการอภัยเชิญให้เข้าเฝ้าฯ กษัตริย์พม่าผู้ชนะ ณ พลับพลาวัดนี้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550: 104-105) ดังภาพที่ 20

ภาพที่ 20 วัดมเหยงคณ์ พระนครศรีอยุธยา

ที่มา ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2550); พุทธระคอตคอม (2553)

สิ่งก่อสร้างที่ยังมีอยู่มาจนถึงปัจจุบันคือโบราณสถานในเขตพุททาวาส ซึ่งได้รับการบูรณะใหม่ในสมัยปัจจุบัน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550: 105) ประกอบด้วยเจดีย์ประธานทรงระฆังกลมบนฐานประทักษิณซึ่งมีการประดับด้วยประติมากรรมรูปช้างโดยรอบฐาน สันนิษฐานว่าได้รับแบบอย่างมาจากพระเจดีย์ชัยของพระเจ้าพุทธคามินีมหาราชในลังกาทวีปซึ่งเป็นต้นเค้าของการสร้างพระเจดีย์ช้างล้อมในสมัยสุโขทัย ด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นงานสร้างบนรากฐานอาคารเดิมในสมัยอยุธยาตอนต้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นงานสร้างคราวปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พร้อมกับการสร้างเจดีย์รายที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ-ใต้ของพระอุโบสถ นอกจากนี้บริเวณใกล้กับวัดมเหยงคณ์ข้ามคลองไปทางทิศใต้ (มีสภาพเป็นเกาะ) เป็นที่ตั้งของตำหนักมเหยงค์ ปรากฏในพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาว่าพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระโปรดฯ สร้างขึ้นพร้อมกับการปฏิสังขรณ์วัดมเหยงคณ์ ใน พ.ศ. 2254 เพื่อทรงงาน ปรากฏเป็นอาคารก่ออิฐทรงตึก 2 ชั้นแบบตะวันตก ที่ได้รับอิทธิพลมาจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ลักษณะคล้ายกับตำหนักวัดกุฎีดาวและตำหนักวัดเจ้าย่า (กรมศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, 2546: 132) วัดมเหยงคณ์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ (ครองราชย์ พ.ศ. 2252-2275) โดยเริ่มการบูรณะในปี พ.ศ. 2252 และบูรณะ

สำเร็จในอีก 3 ปีถัดมา ในปี พ.ศ. 2256 ได้มีงานฉลองวัดโดยมีมหรศพสมโภช 7 วัน หลังการเสียดังกรศรีอยุธยาครั้งที่ 2 กลายเป็นวัดร้าง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2550: 105)

3.1.10 วัดสีกาสุมุด

เป็นวัดที่ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของวัดมเหยงค์ จากการศึกษาของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2546: 138) ไม่ปรากฏหลักฐานว่าใครเป็นผู้สร้าง แต่สันนิษฐานจากการกล่าวถึง โบราณสถานหลายแห่งในเขตนี้ คือ วัดมเหยงคณ์ ด่านกมเหยงคณ์ วัดกุฎีดาว ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ถึงการสร้างวัดและการบูรณปฏิสังขรณ์ โบราณสถานกลุ่มนี้ จึงคาดว่าน่าจะสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้นระยะเดียวกับการสร้างวัดมเหยงคณ์ราวพุทธศตวรรษที่ 20 ดังปรากฏหลักฐานสำคัญ คือ เจดีย์ทรงระฆังบนฐานทักษิณเดี่ยวๆ ภายในกรุของเจดีย์องค์นี้ มีซุ้มปูนปั้นลักษณะเดียวกันกับวัดช้างล้อม วัดมเหยงคณ์ และซุ้มในกรุพระปรารักษ์วัดราชบูรณะ ลักษณะการวางผังของวัด พบว่า สร้างเจดีย์ประธานของวัดไว้กึ่งกลางแผนผัง มีวิหารขนาดใหญ่อยู่ด้านหน้า ส่วนพระอุโบสถมีความสำคัญน้อยและตั้งอยู่ตำแหน่งด้านหลังของเจดีย์ประธาน จากการศึกษาทางโบราณคดีพบว่าได้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมและบูรณะซ่อมแซมถึง 3 ส่วน และน่าจะได้รับการบูรณะในช่วงอยุธยาตอนปลาย รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระและพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เนื่องจากสมัยดังกล่าวมีการบูรณะซ่อมแซม โบราณสถานหลายแห่งในเขตเดียวกันนี้ ดังภาพที่ 21

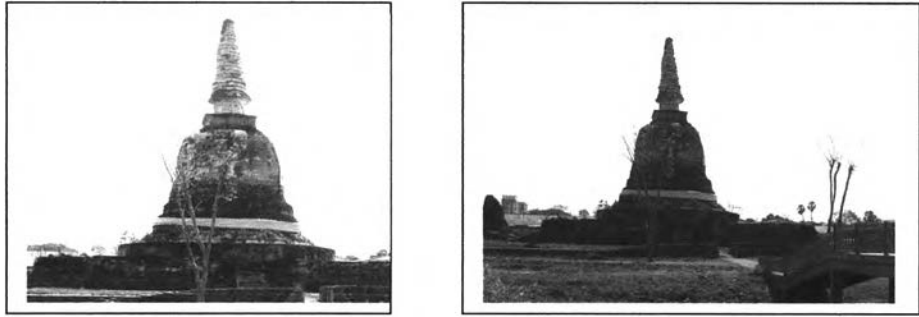

ภาพที่ 21 วัดสีกาสุมุด พระนครศรีอยุธยา

3.1.1 วัดช้าง

วัดช้างตั้งอยู่ใกล้กับวัดมเหยงคณ์ จากการศึกษาของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2546: 135) ไม่มีประวัติของการก่อสร้าง แต่จากการขุดแต่งทำให้ทราบว่าเจดีย์ประธานของวัดช้างเดิมเคยเป็นเจดีย์ช้างล้อมมาก่อนเช่นเดียวกับเจดีย์ประธานวัดมเหยงคณ์ คดีการสร้างเจดีย์ช้างล้อมหรือช้างค้ำนิยมสร้างกันมากในศิลปะสุโขทัย ส่วนศิลปะ

อุทยานาพเพียง 2 แห่ง คือ ที่วัดมเหยงคณ์และวัดช้าง โดยเชื่อว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ตอนต้น การสร้างเจดีย์ช้างล้อมในสมัยอยุธยานั้นน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมในสมัยสุโขทัย โดยปรากฏให้เห็นอยู่หลายแห่ง เช่น เจดีย์วัดช้างล้อมเมืองศรีสัชนาลัย วัดช้างล้อม วัดสรศักดิ์ วัดเจดีย์สี่ห้อง เมืองสุโขทัย และวัดช้างล้อมเมืองกำแพงเพชร ดังภาพที่ 22

ภาพที่ 22 วัดช้าง พระนครศรีอยุธยา

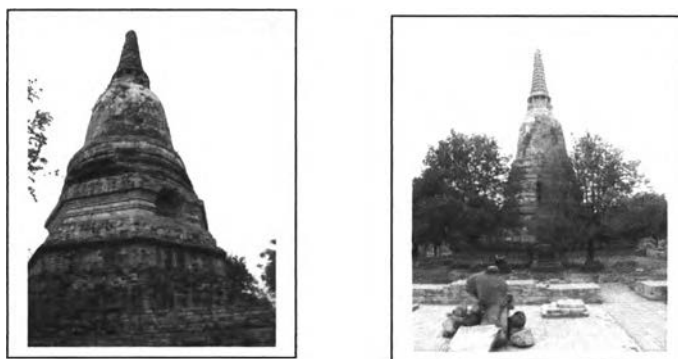
โบราณสถานวัดช้างน่าจะเป็นโบราณสถานที่สำคัญคู่กับวัดมเหยงคณ์ จากหลักฐานที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดี สันนิษฐานว่าวัดช้างน่าจะมีการก่อสร้างได้สองแนวคิด คือ แนวคิดแรก วัดช้างสร้างขึ้นพร้อมๆ กับวัดมเหยงคณ์เป็นวัดคู่กัน โดยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) เพราะมีรูปแบบและแผนผังเหมือนกัน ส่วนแนวคิดที่สอง สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นโอรสของพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) หรือหลังจากมีการก่อสร้างวัดมเหยงคณ์แล้ว 10-15 ปี ซึ่งถือว่าเป็นระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน แต่ไม่น่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับวัดมเหยงคณ์ เพราะเมื่อตอนสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 สร้างวัดมเหยงคณ์ดำรงฐานะเป็นพระราชโอรสจึงไม่น่าที่จะสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างให้ใหญ่กว่าเจดีย์วัดมเหยงคณ์ที่พระราชบิดาทรงสร้างขึ้น แต่การสันนิษฐานก่อนไปทางแนวคิดที่สอง เนื่องจากถึงแม้ว่าในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อิทธิพลแบบสุโขทัยก็แพร่หลายลงมายังกรุงศรีอยุธยามากขึ้นกว่าแต่ก่อน พระสถูปอันเป็นหลักฐานของพระอารามก็มักจะสร้างเป็นเจดีย์ทรงลังกา เช่นเจดีย์ 3 องค์ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จะเห็นได้ว่าเจดีย์ประธานวัดช้างก็มีขนาดใหญ่ใกล้เคียงกับเจดีย์ 3 องค์ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ จึงเป็นไปได้ว่าวัดช้างอาจจะถูกสร้างขึ้นในภายหลังจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตแล้ว

สำหรับการบูรณปฏิสังขรณ์วัดช้าง ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีการบูรณะในสมัยใด มีเพียงหลักฐานด้านโบราณวัตถุบางชิ้นที่ขุดพบจากการขุดแต่ง เช่น ชิ้นส่วนที่เป็นปูนปั้นรูปฐานสิงห์ คล้ายกับฐานสิงห์ที่ประดับสถาปัตยกรรมภายในวัดมเหยงคณ์และวัดกุฎีดาวที่มีการบูรณะในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และพระพิมพ์ดินเผาที่เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง

ใหญ่อันเป็นที่นิยมสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงสันนิษฐานได้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์วัดช้างในสมัยที่ 2 นี้ น่าจะกระทำในสมัยอยุธยาตอนปลาย ราว พ.ศ. 2172-2310

3.1.12 วัดนางคำ

จากการศึกษาของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, 2546: 140-144) ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่นอน ปรากฏเพียงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คำให้การของชาวกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ-อักษรนิติ์กล่าวถึงวัดนางคำว่า เป็นวัดหนึ่งในพระอารามหลวงเช่นเดียวกับ วัดสมณโกฏฐาราม วัดมเหยงคณ์ และวัดกุฎีดาว โบราณสถานวัดนางคำปรากฏให้เห็นเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรมของเจดีย์ประธาน ซึ่งมีสภาพเกือบสมบูรณ์ แต่เป็นการทับถมจากการพังทลายของอิฐและดินที่อยู่ในระดับสูง จากลักษณะของการพังทลายของฐานแปลกเหลี่ยมในชั้นที่ 2 ของเจดีย์ประธานทำให้ปรากฏหลักฐานของการก่อพอกทับอย่างชัดเจน ดังภาพที่ 23

ภาพที่ 23 วัดนางคำ พระนครศรีอยุธยา

ลักษณะของเจดีย์องค์นี้มีองค์ประกอบพิเศษ คือ ฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมสูงประมาณ 1.80 เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานทรงแปดเหลี่ยมทรงสูงเพียว ส่วนชุดฐานถัดขึ้นไปเป็นชุดมาลัยเถาสามชั้น ผนังทรงกลม องค์กระฆังเรียวขึ้นบัลลังก์ย่อมุม มีเสาทรรอบก้านฉัตร ส่วนปล้องไฉน ขนาดใหญ่ รูปแบบของเจดีย์ทรงกลมฐานแปดเหลี่ยมดังกล่าวเป็นที่นิยมและคล้ายกันมากกับเจดีย์รายของวัดมเหยงค์ที่เรียกว่าเจดีย์ทองแดง ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ โดยเฉพาะมาลัยเถากลม องค์กระฆังเรียวเล็ก บัลลังก์ย่อมุม ผิดกับที่ฐานเจดีย์ทองแดงเป็นฐานแปดเหลี่ยมฐานสิงห์ ส่วนฐานแปดเหลี่ยมวัดนางคำ ในชั้นที่ 2 ไม่ปรากฏร่องรอยของการขุดแต่งซึ่งคาดว่าจะเป็นฐานในรูปแบบเดียวกัน หรือถ้าไม่มีฐานสิงห์ดังกล่าว เจดีย์

ประธานวัดนางคำน่าจะสร้างภายหลังเจดีย์ทองแดงของวัดมเหยงคณ์ และเป็นรูปแบบของวิวัฒนาการของเจดีย์กลุ่มนี้ ภายหลังการขุดแต่งพบว่าวิหารมีแกนกึ่งกลางแนวเดียวกับเจดีย์ประธาน เป็นอาคารขนาด 9 ห้อง พระอุโบสถมีการยกพื้นให้สูงขึ้นกว่าระดับพื้นรอบนอกฐานของอุโบสถ พบเพียงชุดฐานหน้ากระดานฉาบปูน ไม่พบชุดฐานปัทม์ (รูปจากอุทยาน)

จากการขุดแต่งวัดนางคำ พบส่วนประกอบสถาปัตยกรรมต่างๆ เช่น กระเบื้องเชิงชาย กระเบื้องมุงหลังคา ตะปูโลหะ พระพุทธรูปดินเผาเนื้อหิน สำริด พระพุทธรูปสำริด (พระชัยวัฒน์) พบมากที่สุด จึงได้ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า โบราณวัตถุที่พบบ้างจะมีอายุร่วมสมัยกับวัดนางคำ คือ มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-23

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยา โดยเฉพาะเมืองอโยธยาเหนือเป็นบริเวณที่บรรจุโบราณสถานซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมทางพุทธอันล้ำค่า เนื่องจากมีลักษณะเฉพาะที่พบบริเวณนี้เพียงแห่งเดียว มีลักษณะใหญ่โต ประณีต สะท้อนให้เห็นความศรัทธาทางพุทธศาสนา และภูมิปัญญาทางช่างของบรรพบุรุษไทยที่ไม่แพ้ชาติใดๆ ในโลก บ่งบอกถึงความ เป็นอารยธรรมตั้งแต่อดีตอันยาวนาน

3.2 วัฒนธรรมนามธรรมของเมืองอโยธยาเหนือ

วัฒนธรรมนามธรรมในแหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยาที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีทางศาสนา ประเพณีรื่นเริง ประเพณี ความเชื่อ ที่เกี่ยวกับแบบแผนการดำรงอยู่ของสังคม เช่น ประเพณีเกี่ยวกับความกตัญญู และภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม สุนทรียศาสตร์ และภาษาและวรรณกรรม มีดังต่อไปนี้

3.2.1 ประเพณีทางศาสนา ได้แก่ วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา วันที่ชาวบ้านทำบุญในโอกาสพิเศษ เช่น วันสารทไทย วันสงกรานต์ ทอดผ้าป่า ทอดผ้ากฐิน ประเพณีพิเศษที่ทางวัดจัดในวันสำคัญ คือ ประเพณีกวนข้าวทิพย์ในวันสารทไทย

3.2.2 ประเพณีรื่นเริง ได้แก่ วันสงกรานต์ นอกจากเทศบาลจะจัดงานใหญ่แล้ว บางชุมชนยังจัดงานร่วมกับหน่วยงานอื่นด้วย เช่น วันที่ 9 เมษายน ของทุกปี สภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกับคนในชุมชนบ้านเตาอิฐจะร่วมกันจัดงาน “วันผู้เฒ่าสืบสานชุมชนบ้านเตาอิฐ” มีการจัดกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมไทย เช่นดนตรีไทย เพลงพื้นบ้าน การละเล่นของชาวบ้าน รดน้ำขอพร มีเอกชนร่วมงานด้วย เช่น โรตารี และห้างสรรพสินค้าบิกซี มาแจกของ บางครั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่สนับสนุนงบประมาณจัดงานวันสงกรานต์ให้ชุมชน ถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ ชื่องานก็เปลี่ยนให้สอดคล้องกับงบประมาณโครงการ จะเปลี่ยนเป็นชื่อ “วันผู้เฒ่าสืบสาน

สงกรานต์บ้านเตาอิฐ” นี้ก็แสดงให้เห็นความสามารถของการปรับตัวของชาวบ้านอีกรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีประเพณีลอยกระทง ส่วนใหญ่เทศบาลจะเป็นเจ้าภาพในการจัดงานใหญ่ร่วมกัน บริเวณลานวัฒนธรรม และผู้นำข้างวัดจักรวรรดิ ลักษณะการจัดงานแต่ละปีจะมีกิจกรรมที่ไม่เหมือนกัน บางปีมีการขับร้องเพลงพื้นบ้าน บางปีเปลี่ยนเป็นรำวงแทน บางปีก็จัดให้มีการประกวดหนูน้อยนพมาศด้วยเพื่อส่งเสริมการแต่งกายแบบไทยแก่เด็กๆ บางปีก็จัดให้มีมวยทะเลด้วย ต่อกันที่ผู้นำข้างวัดจักรวรรดิ เป็นที่น่าสังเกตว่าคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่มักจะเข้าไปร่วมงานในเกาะเมืองซึ่งจัดเป็นงานใหญ่ส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดมากกว่า อีกส่วนหนึ่งจะไปรวมตัวกันอยู่ที่วัดริมแม่น้ำซึ่งจะมีชาวบ้านทำกระทงมาวางขายมากมาย อย่างไรก็ตามพระนครศรีอยุธยาซึ่งรวมเมืองโยชยาด้วยเป็นเมืองที่มีการเล่นดอกไม้ไฟในวันลอยกระทงมาก เสียงดอกไม้ไฟจะเริ่มตั้งแต่หัวค่ำจนสงบลงหลังเที่ยงคืนเล็กน้อย เป็นอย่างนี้ทุกปี ไม่ว่าจะมีการรณรงค์เรื่องการจุดดอกไม้ไฟหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นจึงไม่ต้องแปลกใจที่มักจะพบข่าวโรงงานดอกไม้ไฟระเบิดที่พระนครศรีอยุธยา

3.2.3 ประเพณี ความเชื่อ ที่เกี่ยวกับแบบแผนการดำรงอยู่ของสังคม เช่น เกี่ยวกับความกตัญญูและการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ยังพบในแต่ละชุมชน เช่น เทศกาลขึ้นปีใหม่ ประชาชนอาศัยอยู่บริเวณเจดีย์วัดสามปลื้มและเทศบาลจะไปร่วมกันทำบุญ และห่มผ้าพระเจดีย์ ในขณะที่บางชุมชนจะจัดเครื่องสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนในช่วงสงกรานต์ซึ่งถือเป็นวันปีใหม่ของไทย เช่น การทำบุญเจ้าแม่ลำไย นอกจากนี้มีประเพณีการแสดงมูทิดาจิตแก่เจ้าอาวาสในอดีตของวัดประดู่ทรงธรรมซึ่งจัดขึ้นทุกปีในหลังวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือวันพ่อ แสดงให้เห็นว่าลูกศิษย์ทั้งหลายให้ความเคารพเจ้าอาวาสในอดีตเช่นเดียวกับพ่อ ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมานานของคนในชุมชนวัดประดู่ทรงธรรมและถือเป็นงานใหญ่อีกงานหนึ่ง ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 กิจกรรมทางวัฒนธรรมในแต่ละเดือน

เดือน กิจกรรม	เดือน											
	มค.	กพ.	มีค.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
ทำบุญปีใหม่												
ทำบุญเจดีย์วัดสามปลื้ม												
ตรุษจีน												
สงกรานต์ (ผู้เฒ่าสืบสานวัฒนธรรมชุมชน บ้านเตาอิฐ, 9 เมษายน ทุกปี) ทำบุญเจ้าแม่ลำไย												
วิสาขบูชา (เวียนเทียน)												
เข้าพรรษา (แห่เทียนเข้าพรรษา)												
อาสาฬหบูชา (เวียนเทียน)												
สารทไทย (กวนข้าวทิพย์ วัดคูสิดาราม)												
ออกพรรษา (ดักบาตรเทโวหนสูตร เทศน์มหาชาติ ทอดกฐิน) (ปลายตุลาคม-ต้นพฤศจิกายน)												
ลอยกระทง												
มูทิดาจิต วัดประคู้ทรงธรรม												

3.2.4 ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียม สุนทรียศาสตร์ ภาษาและวรรณกรรม

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2553) ได้ศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาของเมืองอโยธยา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ภูมิปัญญา หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้และการกระทำเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ได้แก่ ภูมิปัญญาด้านอาหารไทย ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน คือ เชี่ยวชาญด้านการเกษตร เชี่ยวชาญด้านการปั้นโอ่งใส่น้ำ เชี่ยวชาญด้านการประดิษฐ์กลองใส่กระดาษชำระด้วยผ้าทอง ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพ คือ เชี่ยวชาญด้านยาไทย และเชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทย เช่น การรักษาโรคทางทุม การรักษางูสวัด และภูมิปัญญาด้านการสร้างที่อยู่อาศัย เจ้าของภูมิปัญญารายนี้ยังนำภูมิปัญญามาช่วยในการก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์บ้านเตาอิฐโดยทำให้

ประหยัคงบประมาณได้มาก เป็นที่ชื่นชมของชาวบ้าน นอกจากนี้ลูกศิษย์ของเจ้าอาวาสวัดคูสิดดารามก็มีภูมิปัญญาด้านช่างไม้หลายคน เวลาซ่อมแซมศาลา กุฏิสงฆ์ หรือก่อสร้างต่างๆ ในวัดก็จะมาช่วยกันอย่างไม่คิดค่าแรงแม้แต่บาทเดียว

2) ขนบธรรมเนียม คือ แนวทางประเพณีในสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีแบบแผน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญในการประกอบพิธีเกี่ยวกับพราหมณ์ในกิจกรรมที่ต้องการขวัญและกำลังใจของสังคม เช่น พิธีพราหมณ์ประกอบการสร้างศาลพระภูมิเจ้าที่ พิธีพราหมณ์ในการตั้งเสาเอกปลูกบ้าน และพิธีอื่นๆ และผู้เชี่ยวชาญในการแต่งงานหมากพิธีแต่งงาน

3) สุนทรียศาสตร์ เป็นเรื่องของความงามที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 4 (หู ตา จมูก และปาก) ได้แก่ การร้องรำทำเพลง การดนตรี ศิลปะ การแสดงต่างๆ สุนทรียศาสตร์ที่พบ ได้แก่ ละครชาตรี ดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย ลิเก การจัดดอกไม้สด การทำบายศรีจากผ้า การตัดกระดาษเป็นพวงมะโหดในงานวัด การลงรักปิดทอง (ปัจจุบันอายุ 80 ปีแล้ว และร่วมกับสภาวัฒนธรรมตำบลถ่ายทอดความรู้ให้ฟรีแก่ผู้สนใจอยู่ที่ศูนย์อเนกประสงค์บ้านเดาอิฐ)

4) ภาษาและวรรณกรรม โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณศิลป์ การแต่งเพลงพื้นบ้าน และคำประพันธ์ต่างๆ ปัจจุบันแม่เกษียณอายุราชการ (ครู) แล้ว ก็ยังช่วยสอนภาษาไทยแก่เยาวชนในโครงการต่างๆ เช่น โครงการบ้านหลังเลิกเรียนที่ชวนผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

4. วิวัฒนาการการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมเมืองอยุธยา

4.1 วิวัฒนาการของการพัฒนาวัฒนธรรมรูปธรรม

ดังที่กล่าวแล้วว่าวัฒนธรรมรูปธรรมที่โดดเด่นและมีจำนวนมากในบริเวณเมืองอยุธยา คือ โบราณสถาน ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นหรือได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ตั้งแต่สมัยอยุธยาและอยุธยา

ปรากฏการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดความตระหนักในคุณค่าและมูลค่าของโบราณสถานและโบราณวัตถุเกิดจากการลักลอบขุดกรุพระบริเวณพระปรางค์เจดีย์ ในวัดโบราณต่างๆ ดังที่มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ช่วงที่มีการขุดพบกรุสมบัติในพระนครศรีอยุธยาต่อไปนี้

...นับตั้งแต่เดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. 2499 จนถึงปลายปี พ.ศ. 2500 ข่าวกการขุดพบกรุสมบัติในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏเป็นหัวข้อใหญ่บนหน้าหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับ ดังนี้ “กรุสมบัติอยุธยาแตก พบพระทองเกลื่อน” (หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ สุกรีที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2499) “พบกรุแก้วไพฑูรย์แหวนทองคำ” (หนังสือพิมพ์สารเสรี

เสาร์ที่ 1 กันยายน พ.ศ.2499) “กรอุ่ทองแตก ตายสยอง พบงูขาวเฝ้าสมบัติ” (หนังสือพิมพ์สารเสรี อังคารที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2499) “คนร้ายขุดกรุลักสมบัติกษัตริย์กรุงศรีฯ มหาศาล ล้วนแล้วด้วยทองคำหีมา ได้พระแสงอาญาสิทธิ์ทอง” (หนังสือพิมพ์เดลิเมล์ จันทร์ที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2500) ทุกหัวข้อข่าวที่พาดบนหน้าหนังสือพิมพ์ นอกจากจะสร้างความฮือฮาตื่นเต้นให้กับผู้อ่านแล้ว ในส่วนของผู้สนใจทางด้าน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ การค้นพบครั้งนี้เท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันถึงความรุ่งเรืองมั่งคั่งของราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เฉพาะเพียงที่พบแก่กรุพระปรารักษ์ วัดราชบูรณะแห่งเดียว ก็แทบไม่ต้องอ้างอิงสมบัติจากกรุอื่นๆ อีกเลย... ลองย้อนกลับไปดูราชธานีศรีอยุธยา พระปรารักษ์ เจดีย์ ศาสนวัตถุสถานที่มีมากมายเคลื่อนเมือง ทั้งในอดีตยังมีคติความเชื่อในการสืบอายุพระพุทธศาสนาและการทำบุญอุทิศส่วนกุศลต่างๆ ให้กับผู้ตาย ด้วยทอง เงิน แก้วแหวนต่างๆ ...

(ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์, 2538: 116-118)

การอนุรักษ์โบราณสถานต่างๆ ได้รับการดูแลจากกรมศิลปากรอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. 2499 จากกรณีที่มีผู้แอบขุดกรุเพื่อลักลอบนำทรัพย์สินอันมีค่าของบรรพบุรุษไปขายเอาประโยชน์ส่วนตัวคนดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยกรมศิลปากรเริ่มขุดแต่งบูรณะโบราณสถานภายในเกาะเมืองที่ประสบปัญหาดังกล่าวก่อน จากนั้นในปี พ.ศ. 2504 ได้ดำเนินการสำรวจและขึ้นทะเบียนโบราณสถานต่างๆ และมีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 คุ้มครองโบราณสถานต่างๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2510 จึงมีการประกาศเขตอุทยานประวัติศาสตร์ครอบคลุมโบราณสถานในเกาะเมืองมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 1,810 ไร่ โดยกรมศิลปากรได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อปี พ.ศ. 2520 ให้ดำเนินการอนุรักษ์และบริหารจัดการนครประวัติศาสตร์แห่งนี้ ภายใต้แผนงานอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์หลักเฉพาะในส่วนของการบูรณะโบราณสถานในขอบเขตพื้นที่ที่กำหนดเท่านั้น และนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกเมื่อปี พ.ศ. 2534

เนื่องจากพระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีผู้คนอาศัยอยู่ ทั้งยังเป็นเมืองที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็ว โบราณสถานต่างๆ จึงถูกบุกรุกทำลายและเบียดบัง ดังที่ปรากฏว่า “เดือนกันยายน พ.ศ.2535 มีข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์ว่า นายทุนใหญ่เตรียมสร้างทาว์นเฮาส์และบ้านจัดสรรในบริเวณเมืองอโยธยาที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเกาะเมือง ทั้งได้ไถ่กลับโบราณสถานหลายแห่งในบริเวณวัดจักรวรรดิ วัดกุฎีดาว วัดมอญ วัดมเหยงคณ์ วัดช้าง ฯลฯ” (สมบัติ พลายน้อย, 2538: 78-79)

ในปีต่อมา คือ พ.ศ. 2536 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ที่กรมศิลปากรได้ปรับปรุงแผนงานอุทยานประวัติศาสตร์ให้มีขอบเขตการดำเนินงานที่กว้างขวางและครอบคลุมเกาะเมืองทั้งเกาะและบริเวณโดยรอบ ตลอดจนพื้นที่ฟูบรยากาศของเมืองเก่า ทั้งในแง่การปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ วัดที่สำคัญดังกล่าวจึงยังคงอยู่ให้เห็นถึงปัจจุบัน ยกเว้นวัดมอญ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลซึ่งอาศัยอยู่บริเวณใกล้วัดจักรวรรดิสนับสนุนว่าเห็นการเกรดวัดมีจริงๆ “ไม่เชื่อถามพระคุณได้” ผู้ให้ข้อมูลยืนยัน ปัจจุบันพื้นที่บริเวณวัดมอญได้กลายเป็นโรงไม้ ซึ่งปัจจุบันปิดประตูทางเข้าโรงงานอย่างมิดชิด จากการสอบถามเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร พื้นที่บริเวณดังกล่าวเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่สามารถเข้าไปตรวจสอบได้ เนื่องจากเจ้าของโรงงานไม่ยินยอมให้เจ้าหน้าที่เข้าไปในบริเวณโรงงาน (ชาวบ้านเรียกว่าโรงไม้)

อย่างไรก็ตามในปี พุทธศักราช 2540 กรมศิลปากรได้ประกาศกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานพระนครศรีอยุธยาเพิ่มเติมจากปี พ.ศ. 2520 โดยครอบคลุมเกาะเมืองอยุธยาและพื้นที่รอบนอกเกาะเมืองทุกด้านที่ปรากฏหลักฐานด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี รวมพื้นที่โบราณสถานประมาณ 3,000 ไร่ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2553; กรมศิลปากร, 2537; สำนักงานโครงการประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.) ภายใต้แผนแม่บทฯ ฉบับนี้ กรมศิลปากรได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานเป็นแผนงานหลัก 8 แผนงานหลัก ดังนี้

1) แผนงานโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และ(การบูรณะ)โบราณสถาน กล่าวคือจะมีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ โครงสร้างของเมืองโบราณอันได้แก่กำแพงเมือง คูเมือง ถนน คู คลอง และสะพานโบราณ เพื่อรื้อฟื้นเอกลักษณ์ของเมืองน้ำ (เวนิชแห่งตะวันออก) ให้ปรากฏมากที่สุด ส่วนโบราณสถาน ได้แก่ ปราสาท พระราชวัง และวัด จะต้องใช้วิชาโบราณคดีเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาค้นคว้าเพื่อสงวนรักษาโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ โดยจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานแห่งชาติขึ้นมารับผิดชอบในการอนุรักษ์โบราณสถานเมืองอยุธยา (ปัจจุบันน่าจะหมายถึงอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา)

2) แผนงานพัฒนาและปรับปรุงสาธารณูปโภคและสาธารณูปการหลัก จะต้องจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับประชาชนในพื้นที่ เช่น จะรื้อฟื้นถนนโบราณให้มีบรรยากาศใกล้เคียงกับอดีตและให้ใช้ประโยชน์ในปัจจุบันได้ด้วย ส่วนไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และสาธารณูปโภคสาธารณูปการอื่นๆ จะต้องจัดไว้แต่ต้องให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของเมืองประวัติศาสตร์ ไม่เป็นสิ่งที่รกตาที่สร้างขึ้นมาขัดแย้งกับโบราณสถาน

3) แผนงานบูรณะ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ จะต้องแก้ไขสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ทำให้บรรยากาศ และสภาพแวดล้อมของเมืองสูญเสียคุณค่าดั้งเดิมไป โดยปรับปรุงรื้อฟื้นให้เห็นทัศนียภาพและบรรยากาศของเมืองประวัติศาสตร์อยุธยาครั้งอดีตมากที่สุด

4) แผนงานพัฒนาและปรับปรุงชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา การมีชุมชนในเขตอุทยานประวัติศาสตร์เป็นสิ่งช่วยให้เมืองประวัติศาสตร์มีชีวิตชีวา แต่ชุมชนที่สร้างทับโบราณสถานและเบียดบังทัศนียภาพของอาคารประวัติศาสตร์ จะต้องปรับปรุงโดยจัดระเบียบ ควบคุม ดูแลให้อยู่อย่างกลมกลืนกับโบราณสถานและบรรยากาศของเมืองประวัติศาสตร์

5) แผนงานพัฒนาสำนักงานและกำลังคนในการบริหารและดำเนิน โครงการ จะต้องสร้างอาคารสำนักงานและฝึกฝนบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถเพียงพอต่อการปฏิบัติงาน อนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์

6) แผนงานบริการวิชาการและการท่องเที่ยว จะต้องมีส่วนบริการข้อมูลด้าน วิชาการและการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นเอกสารและสื่อต่างๆ ตามเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างครบถ้วน รวมทั้งจัดให้มีศูนย์บริการข้อมูลระดับวิเคราะห์ด้วย

7) แผนงานเศรษฐกิจและสังคม จะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมอาชีพต่อ ประชาชนให้มีรายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพที่เกี่ยวกับการให้บริการด้านการท่องเที่ยว ส่งเสริม งานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น โดยจัดให้มีหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม รวมทั้งการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้านขึ้นมาด้วย

8) แผนงานรื้อย้ายโรงงานอุตสาหกรรมและปรับการใช้พื้นที่ เนื่องจากมีโรงงาน อุตสาหกรรมสร้างทับพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ นอกจากลักษณะของสิ่งก่อสร้างจะไม่ เหมาะสมกลมกลืนกับสภาพของเมืองประวัติศาสตร์แล้วยังก่อให้เกิดมลพิษ จึงจำเป็นต้องโยกย้าย ออกไป เพื่อรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และปรับปรุงการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมต่อไป

นอกจากนี้ตามแผนแม่บทโครงการอนุรักษ์และพัฒนาานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา และบริเวณใกล้เคียง แบ่งพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาออกเป็น 7 เขต คือ 1) พื้นที่ในเกาะเมืองบริเวณที่กำหนดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา 2) พื้นที่ในเกาะ เมืองนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ 3) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันออก(บริเวณเมืองโยชยา) 4) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันตก 5) พื้นที่นอกเกาะเมืองด้านทิศเหนือ (กลุ่มคลองสระบัว) 6) พื้นที่เกาะเมืองด้านใต้ (กลุ่มเรื่องเวียงเหล็ก/ปทาคูจาม) และ 7) พื้นที่อื่นในเขตจังหวัด พระนครศรีอยุธยา เนื่องจากโบราณสถานที่อยู่รอบนอกเขตอุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา เป็นส่วนประกอบของการเป็นนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา หากไม่มี โบราณสถานเหล่านี้เป็นองค์ประกอบก็จะไม่สามารถเป็นนครประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์ได้

การพัฒนาพื้นที่นอกเกาะเมืองด้านทิศตะวันออก (ครอบคลุมเมืองอโยธยา) กำหนดให้มีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาของพื้นที่ เช่นเดียวกับการจัดทำแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ภายในเกาะเมือง โดยมีหลักการดังนี้

1) กำหนดเขตเมืองอโยธยา เป็นพื้นที่ศูนย์กลางโบราณสถาน (Nucleus Zone) ให้ความสำคัญสูงสุดต่อโบราณสถานในเขตที่สันนิษฐานว่าเป็นเขตเมืองเก่าอโยธยา บริเวณวัดมเหยงคณ์ วัดกุฎีดาว วัดสมณโกฏฐาราม วัดประดู่ทรงธรรม วัดอโยธยา วัดคูสิดาราม การจัดการต่อพื้นที่ใช้หลักการเดียวกับพื้นที่โบราณสถานสำคัญสูงสุดบริเวณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดหลวง วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และบึงพระราม ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์

2) กำหนดพื้นที่โดยที่เหลื่อเป็นเขตกันชน (Buffer Zone) ให้ความสำคัญต่อโบราณสถานและพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป โดยมีการกำหนดแผนงานต่อโบราณสถาน และมีมาตรการต่อการพัฒนาชุมชนควบคุมเพื่อให้ทั้งสองส่วนผสมผสานส่งเสริมต่อกัน

3) กำหนดพื้นที่รองรับการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง ชุมชนเมืองที่จำเป็นต้องเจริญเติบโต ไปพร้อมกับการพัฒนานครประวัติศาสตร์ สมควรกำหนดให้มีพื้นที่และตำแหน่งที่เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้ที่ดินของแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์ ในที่นี้ควรยึดถือตามผังเมืองรวมพระนครศรีอยุธยาเป็นหลัก ประสานงานให้มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับแผนแม่บทนครประวัติศาสตร์ในเนื้อหาสำคัญ เช่น

(1) การกำหนดตำแหน่งและพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับศูนย์ราชการ เพื่อรองรับการโยกย้ายสถานที่ราชการออกจากพื้นที่สำคัญในโครงการ

(2) การกำหนดมาตรการควบคุมขนาด ชนิด และประเภทของอาคาร ความสูงของอาคาร เพื่อให้เกิดความกลมกลืนมีเอกภาพกันระหว่างโบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ และชุมชนเมือง โดยเฉพาะความสูงของอาคารควรเป็นดังนี้ พื้นที่ประเภทพาณิชยกรรม และพักอาศัยหนาแน่นมาก ควรมีความสูงอาคารไม่เกิน 7 ชั้น หรือไม่เกิน 23 เมตร พื้นที่ประเภทพักอาศัยหนาแน่นปานกลางควรมีความสูงอาคารไม่เกิน 4 ชั้น หรือ 14 เมตร

4) เน้นการศึกษาเพิ่มเติมทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีตามความสำคัญของพื้นที่ในภาพรวมของพื้นที่นอกเกาะเมืองด้านตะวันออก ซึ่งมีพื้นที่ส่วนด้านเหนือเป็นย่านตลาด มีการค้าขายสินค้าจากด้านในของพระราชอาณาจักรประเภทของป่า ไม้ หนังกสัตว์ และสินค้าอื่นๆ เพื่อส่งออกทางทะเล โดยผ่านพื้นที่ส่วนด้านใต้ซึ่งเป็นอู่เรือและชุมชนชาวต่างชาติ บริเวณปากน้ำบางกะจะเพื่อไปออกอ่าวไทย พื้นที่ส่วนกลางเป็นเมืองอโยธยาที่เชื่อได้ว่ามีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา การคมนาคมติดต่อกันเป็นคลองโยงใยไปทั่วพื้นที่ จึงสมควรมีการศึกษาเพิ่มเติมทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อให้ได้หลักฐานของแหล่งประวัติศาสตร์ แนวเส้นทางคมนาคม

คลอง และ โบราณสถานต่างๆ เพื่อนำผลการศึกษาไปเป็นข้อมูลต่อการจัดทำแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไป

หลังจากได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานตามแผนแม่บทแล้ว โครงการอนุรักษ์และพัฒนาอนุสรณ์ประวัติศาสตร์ ภายใต้การดำเนินงานของกรมศิลปากร ได้ดำเนินการทางวิชาการ โบราณคดีบริเวณพื้นที่เมืองอโยธยาโดยได้คัดเลือกโบราณสถาน 2 แห่ง เพื่อตรวจสอบหลักฐานทางโบราณคดีในพื้นที่ดังกล่าว คือวัดอโยธยาทางอโยธยาเหนือ และวัดสิงห์ทางอโยธยาใต้ ในปี พ.ศ. 2541 ต่อมาในปี พ.ศ. 2542-2543 กรมศิลปากร โดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 ได้ดำเนินงานขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานกลุ่มอโยธยา ได้แก่ วัดสมณโกฏฐาราม วัดจักรวรรดิ วัดนางคำ วัดสีกาสมุด วัดมเหยงคณ์ วัดช้าง ดำหนักมเหยงคณ์ และวัดกุฎีดาว ผลจากการดำเนินงานด้านโบราณคดีในครั้งนี้ ได้พบหลักฐานใหม่เพิ่มเติมเป็นอันมาก จากรูปแบบแผนผังสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าโบราณสถานกลุ่มนี้มีเจดีย์ทรงระฆังเป็นประธานของวัด (ยกเว้นวัดสมณโกฏฐาราม) และมีอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะกลุ่มโบราณสถานที่ยังสร้างเรียงกันริมคลองมเหยงคณ์ ได้แก่ วัดสีกาสมุด วัดมเหยงคณ์ และเจดีย์วัดช้าง หลักฐานสำคัญคือ เจดีย์ประธานที่มีช้างล้อม ทั้งนี้ผลจากการขุดแต่งทำให้ทราบว่าแต่เดิมเจดีย์วัดช้างก็มีช้างล้อมเช่นเดียวกับสองวัดแรก แต่การบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานวัดช้างซึ่งเชื่อว่ายู่ในช่วงรัชกาลสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระพร้อมๆ กับการบูรณะวัดมเหยงคณ์และวัดกุฎีดาว ได้นำเอาประติมากรรมรูปช้างล้อมที่ติดอยู่กับฐานเจดีย์ประธานออกทั้งหมด แล้วนำชิ้นส่วนเศษประติมากรรมดังกล่าวไปถมปรับบริเวณด้านหลังของอุโบสถวัดช้าง ดังที่พบหลักฐานในครั้งนี้นอกจากนี้จากการขุดแต่งยังพบว่าแผนผังของวัดมเหยงคณ์ในสมัยที่ 1 มีรูปแบบเหมือนกับแผนผังวัดช้างสมัยที่ 1 ทุกประการอีกด้วย (สำนักงานเทศบาลเมืองอโยธยาและสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2549: 92-95) ปัจจุบันการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมเกี่ยวกับโบราณสถานเหล่านี้ยังคงใช้วิธีอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด โดยส่งเจ้าหน้าที่ไปดูแลเป็นครั้งคราว ส่งเจ้าหน้าที่ไปตัดหญ้าเพื่อสร้างภูมิทัศน์ที่ดี

ปัญหาการพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมเกี่ยวกับโบราณสถาน ได้แก่

1) ปัญหาจากภัยธรรมชาติ ได้แก่ น้ำท่วม เช่น วัดมเหยงคณ์ เจดีย์วัดนางคำ ปัจจุบันยังพบรอยคราบน้ำปรากฏอยู่รอบอุโบสถ และเจดีย์ ซึ่งเป็นผลจากน้ำท่วมในปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2553)

2) ปัญหาจากน้ำมือมนุษย์ ได้แก่

(1) การขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์ของแหล่งวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง ทำให้ไม่เห็นคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรม เห็นแต่เพียงมูลค่า การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนา

แหล่งวัฒนธรรมจึงเน้นเพื่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือมุ่งที่จะนำมูลค่าทางเศรษฐกิจของแหล่งวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ส่วนตน โดยพฤติกรรมทั้งสองประการนี้มีได้คำนึงถึงผลกระทบทางลบที่จะตามมาและที่จะเกิดขึ้นกับแหล่งวัฒนธรรมในอนาคต และผู้คนที่จะเป็นลูกหลานของตนในอนาคต การถมที่สร้างบ้านเรือน สถานประกอบการ โดยไม่แจ้งให้กรมศิลปากรมาตรวจสอบ ยังคงดำเนินต่อไป ปัจจุบันเพิ่มเป็นการถมที่เพื่อสร้างที่จอดรถรองรับนักท่องเที่ยวตลาดน้ำ การลักลอบขุดเจดีย์ยังคงมีอยู่ (เจดีย์วัดคูสิดาราม) แม้พระสงฆ์จะเตือนแล้วก็ยังแอบลักลอบมาเป็นระยะ ยังต้องคอยตรวจสอบอยู่เรื่อยๆ นอกจากนี้ปัจจุบันยังพบว่าผู้เช่าที่วัดไว้เพื่อเก็งกำไร คือให้เช่าที่ต่อในราคาแพงมาก ดังนั้นพื้นที่เมืองอโยธยาแม้ว่าจะมีที่ว่างแต่ก็ไม่มีที่สาธารณะเพื่อการจัดกิจกรรมร่วมกันในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม พื้นที่สนามกีฬาที่ไม่มีบางครั้งจึงมีการเข้าไปเล่นหรือทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่บริเวณโบราณสถาน เช่น วัดกุฎีดาว

(2) การขาดความรู้เกี่ยวกับความสามารถในการมีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์โบราณสถาน ประชาชนยังไม่ทราบว่าตนเองสามารถช่วยหน่วยงานราชการ คือ กรมศิลปากรในการดูแลรักษาโบราณสถานต่างๆ ได้อย่างไร และไม่เข้าใจว่าทำไมจึงเข้าไปช่วยตัดหญ้าในโบราณสถานเองไม่ได้ และเนื่องจากประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกับแหล่งโบราณสถานก็มีความอยากช่วยดูแลเรื่องความสะอาด หรือช่วยตัดกิ่งไม้ที่ขึ้นไปบนเส้นทางจราจร หรือบางต้นเอนจนน่ากลัวว่าจะล้มทับ โบราณวัตถุ (เนื่องจากแจ้งไปแล้วเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่สามารถดำเนินการได้ทันการณ์เนื่องจากปัญหาที่กล่าวแล้วในข้อแรก)

ปัญหานี้ก็เกิดกับพระสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ในวัดเช่นกัน ตัวอย่างที่มีการกล่าวถึงมากคือกรณีจากวัดคูสิดารามที่เจ้าหน้าที่ของวัดขุดดินเพื่อปลูกต้นไม้แล้วพบ โบราณวัตถุจึงไปแจ้งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร แต่อาจจะทำผิดขั้นตอนบางอย่างจึงถูกกรมศิลปากรฟ้องร้องดำเนินคดี แต่ชาวบ้านก็ยังไม่มีใครรู้ว่ามีกรณีพิพลาตอย่างไร และการไม่รู้ไม่เข้าใจดังกล่าวทำให้ประชาชนมีความเคลือบแคลงใจในบทบาทหน้าที่และเจตนาของผู้ปฏิบัติงานของกรมศิลปากร และเกิดความขัดแย้งกับกรมศิลปากร (ในกรณีนี้ความขัดแย้งไม่ได้แสดงให้เห็นเป็นการประท้วง เรียกร้อง แต่เป็นการแสดงออกในลักษณะของการคือแค้น หรือการแอบกระทำความไม่ให้ความร่วมมือบางอย่างโดยไม่บอกกล่าว) ปัจจุบันมีส่วนประกอบของอาคารต่างๆ ที่มีปัญหาอยู่มาก เช่น หลังคาวัดคูสิดาราม หลังคาวัดประดู่ทรงธรรม ในขณะที่ข้อมูลอีกด้านหนึ่ง จากการสอบถามเจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้ข้อมูลว่าชาวบ้านที่ประสงค์จะเข้าไปทำงานตัดหญ้าบริเวณโบราณสถานใกล้บ้านสามารถทำได้โดยการไปสมัครเป็นเจ้าหน้าที่ตัดหญ้าของอุทยานประวัติศาสตร์ ปัจจุบันยังไม่มีใครไปสมัครในลักษณะดังกล่าวทางอุทยานจึงใช้วิธีจ้างผู้รับเหมาให้ไปจัดหาคนมาตัดหญ้า เท่าที่ทราบบังเอิญได้คนจากอำเภอบางบาลเป็นส่วนใหญ่ แสดงให้เห็นถึง

การขาดการให้ความรู้ความเข้าใจของกรมศิลปากรที่มีต่อประชาชนและพระสงฆ์ที่สามารถปฏิบัติกิจกรรมบางอย่างได้โดยเฉพาะการช่วยดูแลโบราณสถานนั้น

(3) ขาดการดูแลรักษาภูมิทัศน์เพื่อรักษาคุณค่าอันโดดเด่นของเมือง ได้แก่ การปลูกบ้านที่ไม่กลมกลืนกับบริเวณแหล่งโบราณสถาน จากการบันทึกภาพในการเก็บข้อมูลมักจะพบว่ามียีสันรูปทรงของบ้านติดมาพร้อมกับรูปโบราณสถานทำให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการเก็บความงดงามของโบราณสถานแหล่งวัฒนธรรมไปต้องผิดหวัง นอกจากนี้สายไฟและสายโทรศัพท์ก็ทำให้มีปัญหาในประเด็นดังกล่าวเช่นกัน ปัญหาอีกประการหนึ่งคือเรื่องการจัดขยะไม่เป็นที่เป็นทางยังคงเป็นปัญหาใหญ่ ทั้งบริเวณชุมชน และบริเวณโบราณสถาน โดยเฉพาะวัดสมณโกฏฐาราม หลังจากมีตลาคน้ำเกิดขึ้นบริเวณใกล้เคียงแล้วพบว่าขยะถูกทิ้งอยู่บนพื้นจำนวนมากและส่วนใหญ่เป็นถุงพลาสติกที่ย่อยสลายยากอีกด้วย ปัญหาด้านขยะนี้ยังรวมถึง “มูลช้าง” ซึ่งปางช้างมีบริการนักท่องเที่ยวให้ขึ้นหลังช้างแล้วเดินจากปางช้างข้างถนนแล้วมาเดินวนที่วัดกุฎีขาว 1 รอบ แล้วเดินกลับทางเข้าวัดมเหยงคณ์แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าวัดช้าง ปัญหาคือช้างมักจะถ่ายไปเดินไปบริเวณเส้นทางที่ช้างผ่านในแต่ละวันจะมีขี้ช้างกระจายเป็นระยะ และจะเป็นอย่างนั้นจนกว่าจะได้รับการทำความสะอาด

...เมื่อก่อนนี้ไม่ค่อยมีการมาเก็บ แต่เดี๋ยวนี้มาเก็บวันละครั้ง แต่คนที่เข้าไปชมโดยไม่ได้ขี่ช้างก็ต้องพบปัญหาเหยียบขี้ช้างบ่อยๆ เพราะมัวแต่ถ่ายรูปเพลิน คิดดูแล้วกันว่าเขาจะรู้สึกอย่างไร...

(สมศรี มีทรัพย์, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2553)

(4) ข้อจำกัดของบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการอนุรักษ์โบราณสถานตั้งแต่ขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูง เช่น พนักงาน เจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรมีน้อย ทำให้การตัดหญ้าหรือการดูแลความสะอาดเพื่อรักษาภูมิทัศน์ไม่ทั่วถึงบางที่ เช่น เจดีย์วัดคูสิดารามจึงมีหญ้าขึ้นรกอยู่เจ้าหน้าที่ไม่มีความรู้ในวิธีการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง และงบประมาณมีไม่เพียงพอเมื่อเกิดปัญหา เช่น สถาปัตยกรรม โบสถ์ วิหาร ชำรุดทรุดโทรม ก็ไม่สามารถพัฒนาได้ทันเหตุการณ์ เช่น ปัญหาโบสถ์ของวัดคูสิดารามที่ชำรุดทรุดโทรมมานานแล้วโดยเฉพาะหลังคาที่ต้องรองรับน้ำในช่วงฤดูฝน หรือช่วยบั้งแสงแดดช่วงฤดูอื่นๆ ปัจจุบันยังคงรอการซ่อมแซมอยู่ อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ วัดประดู่ทรงธรรมพบว่าหลังคารั่วผู้มีหน้าที่แจ้งไปแล้วตั้งแต่ฤดูฝนจนเลยมาหลายฤดูแล้วก็ยังไม่สามารถเข้าไปซ่อมแซมได้ เป็นต้น

4.2 วิวัฒนาการของการพัฒนาวัฒนธรรมนามธรรม

พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาสำคัญประจำชาติ เป็นสื่อหล่อหลอมคนและวัฒนธรรมต่างระดับซึ่งนักวิชาการบางคนเรียกว่าวัฒนธรรมหลวงกับวัฒนธรรมราษฎร์ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน สังคม เป็นที่มาของประเพณี ศูนย์กลางของการศึกษาข้ามพรมแดนของความต่างชนชั้นและความต่างของถิ่นที่อาศัยไม่มากนักน้อย พระมหากษัตริย์ในยุคปลายอยุธยาธิบดีบาทในการสร้างประเพณีทางพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด เช่นประเพณีการจุดโคมเพื่อบูชาพระบรมธาตุพามณีและพระพุทธรูป ณ ลุ่มน้ำนมมทานที ซึ่งกลายเป็นประเพณีลอยกระทงในสมัยปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างแจ่มชัด พระราชพิธีประเพณีต่างๆ ที่ทรงปฏิบัติจึงมีลักษณะสัมพันธ์กับพุทธศาสนา นอกจากนี้ความแพร่หลายของวัฒนธรรมอันมีลักษณะสากลที่เนื่องมาจากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ (ธิดา สาระยา, 2538: ความนำ)

การพัฒนาวัฒนธรรมนามธรรมจะเป็นไปในลักษณะการหล่อหลอมวัฒนธรรม ธิดา สาระยา (2538: ความนำ) กล่าวถึงการหล่อหลอมวัฒนธรรมประเพณีสยามว่า ราชสำนักอยุธยาได้วางแบบแผนขนบประเพณีพิธีกรรมหลายอย่าง พิธีประเพณีเหล่านี้มีลักษณะประสมประสานทั้งทางพุทธ-พราหมณ์ บ้างก็เป็นไปเพื่อความเหมาะสมของสังคม ความเป็นอยู่และภูมิประเทศของเมืองโดยเฉพาะ ต่อมาประเพณีทำนองนี้เมื่อเข้าสู่รัตนโกสินทร์ บ้างก็หมดไป บ้างก็กลายเป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับทั้งราชสำนักและราษฎร์ บ้างก็แพร่หลายในหมู่ราษฎรทั่วไปจนเกือบลืมเค้าความเป็นมาดั้งเดิมหรือไม่สามารถแยกลักษณะวัฒนธรรมประเพณีว่าเคยเป็นของชนชั้นใด (ชนชั้นมูลนาย-ไพร่ในอดีต) ได้อย่างชัดเจน นับว่าเป็นการหล่อหลอมวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน (ธิดา สาระยา, 2538: ความนำ)

สมัยกรุงศรีอยุธยากำหนดพระราชพิธีสิบสองเดือน แตกต่างจากการทำพิธีสมัยรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของการหล่อหลอมวัฒนธรรมประเพณีเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวสยามอย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทางศาสนาบางประเพณีในอดีตกระทำโดยพระมหากษัตริย์เท่านั้น ประชาชนจะไปร่วมเพียงรับบริจาคทาน แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ประชาชนได้ปฏิบัติกิจกรรมที่คล้ายกับพระมหากษัตริย์สมัยก่อนทรงปฏิบัติ ซึ่งเกิดจากน้ำพระทัยของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบันที่ไม่หวงแหนประเพณีกิจกรรมต่างๆ ไว้เพียงลำพังพระองค์ และเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมกันสืบสานประเพณี วัฒนธรรมอันดีต่างๆ ไปยังคนรุ่นต่อไปอีกด้วย ซึ่งมีการปรับปรุงให้เข้ากับยุคสมัยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องทำงานนอกบ้านทั้งผู้ชายและผู้หญิง กิจกรรมบางอย่างจึงเป็นภาระของพระสงฆ์แทนฆราวาส เช่น การกวนข้าวทิพย์ และวัฒนธรรมบางอย่างก็เกิดจากการหลอมรวมกับคนต่างชาติในอดีต เช่น ประเพณีตรุษจีน อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่คงอยู่อย่างเหนียวแน่นมักจะเป็นวัฒนธรรมที่มีการจัดงานรื่นเริง เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง

กล่าวโดยสรุป แหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยามีความโดดเด่นด้านสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมากในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีมรดกอันล้ำค่าทางสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเอกลักษณ์ของศิลปะที่มีคุณค่าเหลือคณานับ แม้เป็นประจักษ์พยานถึงวิวัฒนาการด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมาสู่ลักษณะเป็นไทยแท้และไม่สามารถสร้างทดแทนได้ในปัจจุบัน มีความเป็นตัวแทนของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นร่องรอยของอารยธรรมของคนในอดีตที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาจนทุกวันนี้ ขณะเดียวกันประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชนยังมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาที่ยังคงอยู่ เนื่องจากลักษณะของเมืองมีการใช้สอยในลักษณะที่ยังมีชีวิต เป็นที่ตั้งของชุมชนจำนวนมาก การใช้สอยพื้นที่อย่างไม่ระมัดระวัง หรืออย่างไร้วิธีการใช้สอยและบำรุงรักษาที่ถูกต้องจะส่งผลให้มรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษผู้ดั่งเสาหลักสร้างสรรค์และรักษามาจนถึงปัจจุบันต้องเสื่อมสลายลงได้ในยุคนี้ ดังนั้นจึงควรหันมาฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวพุทธบนแหล่งวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ของเมืองอโยธยา เพื่อร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ของคนไทยที่มีความผูกพันกับพุทธศาสนามาเป็นยาวนานตั้งแต่อดีตกาลดังที่พบในแหล่งวัฒนธรรมเมืองอโยธยาแห่งนี้